RECENZIE A ZPRÁVY

MILOŠ GOSIOROVSKÝ, SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE. Vydalo Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1954, 88 strán.

V brožúre *Slovenské národné povstanie* zaoberá sa Miloš Gosiorovský otázkami národnooslobodzovacieho boja slovenského národa v druhej svetovej vojne. Celý materiál si rozdelil voľne podľa jednotlivých problémov do dielových kapitol, v ktorých sa zaoberá jednotlivými otázkami. Takto volený metodický postup spracovania materiálu dáva autorovi možnosť zdôrazniť dôležitejšie problémy národnooslobodzovacieho boja. Vzhľadom na zhromaždený materiál a populárnovedecký charakter brožúry treba tento postup pokladať za správny. O jeho teoretických nedostatkoch bude reč ďalej.

V krátkom úvode si Gosiorovský načrtáva úlohy, ktoré písaním práce sledoval. Prvú úlohu si autor vytyčuje priamo poukazom na doterajšie nedostatky historiografie o povstaní (presnejšie by bolo národnooslobodzovacieho boja, pretože ďalší rozbor ukazuje, že Gosiorovský sa v oveľa väčšej miere zaoberá otázkami národnooslobodzovacieho boja ako samotného povstania), keď konštatuje prevahu v rozbore negatívnych zjavov (činnosť buržoáznych nacionalistov a londýnskej emigrácie). Teda prvá úloha, ktorú si Gosiorovský vytýčil, je ukázať Slovenské národné povstanie naozaj ako vyvrcholenie celého národnooslobodzovacieho boja slovenského ľudu pod vedením komunistickej strany. Ďalšia úloha je „ukázať, že Slovenské národné povstanie bolo účasťou boja všetkých hitlerovským fašizmom zdeptaných národov za slobodu..." Ako tretiu úlohu vytyčuje si Gosiorovský ukázať Slovenské národné povstanie ako veľký čin ľudu, napriek vypočítavej účasti slovenskej buržoázie a činnosti nacionalistických zradcov.

Z tohto radu úloh chýba nám len jedna, a zdá sa nám, veľmi vážna politická úloha — ukázať, že Slovenské národné povstanie tvorí nedeliteľnú súčasť spoločného národnooslobodzovacieho boja Čechov a Slovákov za obnovenie Československej republiky na demokratických základoch. Vytýčenie tejto úlohy zdá sa nám nevyhnutným práve preto, že „cesta najužšieho bratského zväzku slovenského a českého národa, cesta nerozbornej jednoty národného frontu slobody obidvoch národov"... je dnes najjasnejšia cesta k národnému oslobodeniu Slovákov. (Citované podľa V. Široký, *Za šťastné Slovensko v socialistickom Československu*, 15.) Z celkového rozboru udalostí, ktoré viedli k Slovenskému národnému povstaniu, je jasné, že Gosiorovský chápe odboj slovenského národa ako súčasť národnooslobodzovacieho boja za obnovenie Československej republiky. Predsa však vyplynuli u neho niektoré zásadné nedostatky, predovšetkým to, že Gosiorovský nevidí v tom zákonitosť národnooslobodzovacieho boja slovenského ľudu, ale len „veľkú posilu" (str. 15). Že ide skutočne o objektívnu zákonitosť, dokazuje politika Komunistickej strany Československa, ktorá neváhala, keď sa to ukázalo možné, preniesť ťažisko národnooslobodzovacieho boja Čechov a Slovákov na Slovensko (rok 1944).

Z toho nedostatku, t. j. že úloha bratského bojového zväzku našich národov je nedostatočne posunutá do popredia, na miesto, ktoré jej patrí, vyplývali aj ďalšie chyby a nedostatky už v kapitole Dôsledky mníchovskej kapitulácie na Slovensku (str. 6), v ktorej sa M. Gosiorovský zaoberá cestami, ktoré po mníchovskej kapitulácii viedli k úpornej likvidácii československého štátu. Po vylíčení fašizačnej politiky ľudácko-agrárnickej autonómnej vlády sa v krátkosti dotýka politiky komunistickej strany, avšak nehodnotí túto politiku z hľadiska hlavnej úlohy, ktorá vtedy pred masami stála, t. j. obrany aj okyptenej republiky proti Hitlerovi a ľudákom, pretože rozbitie republiky, to bolo hlavné na ceste do hitlerovského otroctva. Preto nemôžeme pokladať za šťastné uvádzanie a citovanie letáku Slovenským voličom, ktorý je z tohto hľadiska chybný, bez kritických pripomienok k nemu. Gosiorovskému uniklo, že boj komunistickej strany na Slovensku bol súčasťou boja KSČ na obranu okyptenej republiky proti Hitlerovi a že v tomto boji a tejto úlohe sa rozhodovalo predovšetkým v Prahe, kde komunisti zvádzali boj

za jednotu republiky proti Hitlerovi aj po Mníchove (viď reč K. G. v parlamente 17. X. 1938, VIII, zväzok *Spisov*). Žiaľ, že v tejto aj v nasledujúcej kapitole sa Gosiorovský obmedzil viac-menej na chronologické sledovanie udalostí, ktoré viedli k rozbitiu ČSR, a nie na rozbor rozporov existujúcich v republike. Čitateľovi ostáva nejasné, prečo sa fašistom bez ozbrojeného odporu podarilo rozbiť republiku.

V ďalšej kapitole sa Gosiorovský zaoberá zahraničnou a vnútornou situáciou tzv. slovenského štátu na prahu druhej svetovej vojny. Rozoberá v krátkosti príčiny druhej svetovej vojny a postoj západných imperialistov k Hitlerovej agresívnej politike. Hneď na začiatku kapitoly podáva periodizáciu dejín fašistického slovenského štátu. K periodizácii môžeme poznamenať len toľko, že zatiaľ, kým nie sú známe periodizačné hľadiská autora, treba tento pokus pokladať iba za mechanickú pomôcku, ktorej sa nakoniec nepridržiava ani sám autor. Podľa našej mienky je v kapitole niekoľko nepresných formulácií. Ide predovšetkým o formuláciu „hlavný víťaz prvej svetovej vojny, imperializmus USA" (str. 17), ktorá neobstojí bez pripomienky „z hospodárskeho hľadiska". Z vojenskej stránky isteže víťazom ostáva imperializmus francúzsky a anglický, o čom svedčí napr. porážka Wilsona na parížskej mierovej konferencii roku 1919, keď sa pokúšal ignorovať tento fakt. Ďalej je to formulácia na str. 21: „Od Salzburgu sa fašistický vývin na Slovensku vyznačuje predovšetkým takmer presným kopírovaním všetkých hitlerovských foriem vládnutia atď." To nie je správne, pretože kopírovanie, napodobňovanie ignoruje vnútorný vývoj slovenského fašizmu. Opatrenia fašistickej vlády mali oprávnenie predovšetkým z tohto hľadiska a len potom boli napodobeninou.

Kapitola Veľká vlastenecká vojna SSSR — rozhodujúca pomoc národnooslobodzovaciemu boju slovenského ľudu je venovaná činnosti komunistickej strany za vytváranie jednotného ľudového frontu a jeho bojovým formám (sabotáž výroby a ničenie fašistického majetku, prechody vojakov, organizovanie ozbrojených družín). Je to jedna z najrozsiahlejších kapitol a svojím obsahom veľmi cenná, dotýkajúca sa veľmi dôležitého úseku činnosti komunistickej strany, ktorá správne orientuje masy od hospodárskych bojov roku 1940 k politickému boju na obranu SSSR. Pochybnosti a nejasnosti vyvoláva tu však veľké množstvo kvalitatívnych zmien, ktorými podľa autora hnutie v tomto období (1941—43) prechádza. Ešte na str. 22 v súvislosti s handlovským štrajkom Gosiorovský uvádza, že ním sa „národnooslobodzovací boj slovenského ľudu dvíhal na vyšší stupeň". Na str. 23, 24, 32, 35 sú podobné formulácie o „novom štádiu" (23, 24), „vyššom stupni" (32), „ešte vyššom stupni" národnooslobodzovacieho boja (35). Pritom ostáva nejasné, ktorí sú to činitelia, ktorí rozhodujú o kvalitatívnych, príp. kvantitatívnych zmenách a premenách v národnooslobodzovacom boji. Gosiorovský síce uvádza, že raz je to „sebavedomie robotníckej triedy" (22), druhýkrát „Veľká vlastenecká vojna" (23), inokedy „vystupňovanie protifašistického boja komunistickou stranou" (24) a rozšírenie jej „činnosti v armáde" (32) a konečne (nie v absolútnom zmysle slova, ale len v tomto období, pretože Gosiorovský má na str. 42 ešte „najvyššie štádium"), na str. 35 „víťazstvo Červenej armády pri Stalingrade". Je to celkový chaos v periodizácii národnooslobodzovacieho boja, ktorý je zväčšený ešte aj tým, že sám autor sa nepridržiava vlastnej periodizácie, príp. periodizačných hľadísk v rozdelení brožúry do kapitol. Už sme hovorili, že z hľadiska popularizácie problémov je rozdelenie kapitol vyhovujúce, pretože dáva možnosť bližšie osvetliť vážnejšie otázky a celkove Gosiorovský sleduje tento postup. Avšak z teoretického hľadiska len toto triedenie neobstojí, vnáša chaos a nejasnosti a sťažuje prehľad v udalostiach smerujúcich k povstaniu. Bolo by žiadúce, aby autor bol rozdelil materiál aj do väčších celkov (kapitol) zameraných na vyriešenie dôležitých otázok (napr. vedúca úloha robotníckej triedy, masový charakter boja, prechody od nižších foriem boja k vyšším atď.). Takto musíme konštatovať, že napriek množstvu formulácií o štádiách a stupňoch autor nás ani o krok nepriblížil k vyriešeniu dôležitej otázky v periodizácii národnooslobodzovacieho boja.

Otázka najvyššieho orgánu v národnooslobodzovacom boji slovenského ľudu hrala významnú úlohu. Zaoberá sa ňou Gosiorovský v kapitole Vznik Slovenskej národnej rady a národnooslobodzovací boj roku 1943. Pri opísaní situácie roku 1943 správne vychádza zo smernice vedenia KSČ v Moskve, ktoré vytýčilo pred komunistov úlohy v tomto období boja. Vzhľadom na nesprávny a nami kritizovaný metodický postup najdôležitejšia časť, a to objektívne podmienky vzniku najvyššieho

orgánu, dostala sa do predchádzajúcej kapitoly, takže táto kapitola obsahuje len rozbor subjektívnej stránky tejto otázky. Rozmach boja slovenského ľudu roku 1943 jasne nastoľoval otázku vedúceho orgánu ľudového protifašistického frontu, ktorý sa vyostril roku 1942. Preto nie je správne otázku vzniku Slovenskej národnej rady odtrhávať od udalostí tohto roku. Taktiku komunistickej strany v národnom fronte, ktorej podstatu tvoril zväzok robotníkov a roľníkov v spojenectve s protifašistickou časťou buržoázie a ktorej ostrie vo vnútri národného frontu bolo namierené proti kompromisníctvu a nestálosti buržoázie, opisuje Gosiorovský na str. 41 a 42 v súvislosti s rozborom činnosti Husáka a Novomeského. Správne vidí zradný postup nacionalistov v tom, že prenechali vedenie v národnom fronte slovenskej buržoázii, čo sa zhubne odrazilo najmä v praktickom organizovaní a presadzovaní foriem národnooslobodzovacieho boja. Uzavretie československo-sovietskej zmluvy hodnotí Gosiorovský ako víťazstvo koncepcie KSČ. O význame zmluvy pre národnooslobodzovací boj sa autor rozpisuje v ďalšej časti brožúry, v kapitole Prípravy celonárodného ozbrojeného povstania. Pridržiava sa dnes už známej tézy, že objektívnym predpokladom povstania bola ľudová partizánska vojna a svojimi závermi podporuje túto tézu, ku ktorej v širokej diskusii dospela slovenská historiografia na vedeckej konferencii o Slovenskom národnom povstaní v decembri 1953. Za nedostatok tejto kapitoly treba pokladať to, že vôbec nevenoval pozornosť vzniku národných výborov v súvislosti s rozmachom partizánskeho hnutia. Je všeobecne známe, že najmä roku 1944 národné výbory vznikajú na našich dedinách v masovom meradle a sú orgánmi ozbrojeného odporu. (Viď štúdiu M. Kropiláka v sborníku *Slovenské národné povstanie*, SAV, 1954.) Gosiorovský si trochu zúžil problém prípravy ozbrojeného povstania a uniklo mu, že materiálovou podmienkou pre to boli orgány odporu — národné výbory. Nestačí len všeobecne vyhlásiť, že ľud prijal partizánov s veľkou láskou a starostlivosťou (45). Za podmienok neslobody láska a starostlivosť by boli prázdnymi frázami, keby si ľud nenašiel cesty materiálne vyjadriť svoju lásku. A za podmienok teroru mohlo sa to diať jedine cez ilegálne masové orgány, blízke ľudu a z ľudu budované. Preto nie je správne odtrhávať partizánske hnutie od činnosti národných výborov.

V ďalšej kapitole sa Gosiorovský zaoberá politikou českej a slovenskej buržoázie v národnom fronte. Opisuje vývoj plánov československej buržoázie na uchvátenie moci pomocou armády. Za pomoci materiálov z procesu s Tisom, Husákom a Novomeským a ich konfrontáciou s hláseniami zpravodajov emigrantskej vlády zo Slovenska správne odhaľuje podstatu plánov. Zdá sa nám však, že sa Gosiorovskému nepodarilo presne vylíčiť mechanizmus, pomocou ktorého sa plány mali uskutočniť. Ide predovšetkým o úlohu dvoch slovenských divízií na východnom Slovensku alebo ako sa ináč spomínajú, poľných armád. Neúplný citát rádiogramu „k Rusom nechceme prejsť..." (47) zakryl M. Gosiorovskému cestu k jasnejšej dešifrovke plánu s poľnou armádou. V druhej časti tohto telegramu sa totiž hovorí o žiadosti, aby Rusi nebrali *do zajatia* vojakov týchto dvoch divízií. Kedyže možno brať do zajatia? No iste len v boji! Plán totiž predpokladal, že tieto divízie neuvoľnia cestu Sovietskej armáde bez boja, ale budú viesť fingovaný boj a ustupovať spolu s frontom. Len tak si môžeme vysvetliť, prečo dve divízie neboli pripravované na revolučný prevrat, ako to píše aj Gosiorovský v kapitole Dve ťažké zrady buržoáznych nacionalistov na začiatku povstania (60—63). O tejto taktike s dvoma divíziami nás presvedčujú aj ďalšie dokumenty, ktoré používa aj sám autor (na strane 57). Ide o rozkazy Goliana tzv. zápoľnej armáde, t. j. posádkam nachádzajúcim sa v oblasti Brezno, Zvolen, Banská Bystrica. Gosiorovský používa tieto dokumenty v inom smere a súvislosť opatrení v rozkazoch obsiahnutých s činnosťou poľnej armády mu uniká. V prvom dokumente (57) sa hovorí: „Ustupujte na Zvolen a držte ho," *do príchodu poľných armád.*" Samozrejme, podobný charakter mal aj ústup a obrana Brezna a B. Bystrice podľa rozkazu pod č. 2 a 3 na str. 57. Vzniká otázka, prečo do príchodu poľných armád, a nie Sovietskej armády? Podľa starého dešifrovania telegramu logicky by malo byť, že po uvoľnení priestoru dvoma divíziami Sovietskej armáde predovšetkým Sovietsku armádu treba očakávať na území vyhranenom zápoľnej armáde. V rozkazoch sa však uvádza poľná armáda.

V súvislosti s „uvoľnením" frontu dvoma divíziami treba M. Gosiorovskému pripísať ako klad, že nepodľahol úvahám o tom, čo by bolo, keby bola Sovietska armáda podľa tohto plánu skutočne prenikla na Slovensko, ako sa to veľmi často

stávalo u nás, že by totiž bola prenikla až k Viedni, ovládla Dunajskú kotlinu a kto ovláda Dunajskú kotlinu, ovláda strednú Európu atď. Mnohí publicisti už videli koniec vojny. Treba povedať, že podľa tohto plánu (t. j. Golianovho a Ingrovho) by k niečomu podobnému nikdy nebolo došlo. Treba mať neustále na mysli, že tento plán bol dohodnutý s *Londýnom* a v Londýne nielen čs. buržoázii, ale aj niekomu inému — angloamerickému imperializmu záležalo na tom, aby sa Sovietska armáda nedostala do Dunajskej kotliny ešte v septembri 1944. Sovietska armáda mohla preniknúť roku 1944 do strednej Európy len v tvrdých bojoch s hitlerovskými armádami alebo v súvislosti s *ľudovým* povstaním. Slovenské národné povstanie, ako ho správne charakterizuje Gosiorovský, bolo ľudovou formou národnooslobodzovacieho boja, ale keď vypuklo, buržoázia robila všetko možné, aby sa povstalci nedostali do styku so Sovietskou armádou. Preto sa nám nezdá presvedčivým Gosiorovského vysvetlenie, prečo zlyhali dve východoslovenské divízie — nerobila sa morálna príprava vojakov na povstanie, nebudovala sa sieť dôvercníkov v armáde (61). Je to príliš uzučké hľadisko, aby mohlo osvetliť takú vážnu záležitosť. Toto vystúpenie poľných armád prekazili medzinárodné sily imperializmu, ktorých nástrojom bola československá buržoázia v československom odboji. To nám potvrdzujú aj udalosti z konca októbra, keď sa Sovietska armáda nachádzala už na území republiky a za priaznivých okolností hrozilo spojenie síl Slovenského národného povstania so Sovietskou armádou. Preto Viest 20. októbra 1944 urýchlene likviduje obranu oslobodeného územia, hoci podmienky pre obranu na Slovensku neboli ešte vyčerpané. Myslíme, že aj v súvislosti so Slovenským národným povstaním treba vykročiť z rámca len československých vnútorných protikladov pri objasňovaní udalostí na širšiu platformu medzinárodnej politiky. Treba odhaliť našepkávačov taktiky československej buržoázie — angloamerických imperialistov, ktorým predovšetkým záležalo na tom, aby cesta Sovietskej armády do Európy a národov k slobode bola všemožne sťažená.

Týmto sme sa súčasne dotkli problematiky niekoľkých nasledujúcich kapitol brožúry, v ktorých Gosiorovský opisuje udalosti zo začiatku povstania. Na tomto mieste treba ešte podotknúť, že úvahy autora o povstaní, o útoku a obrane v povstaní robia dojem malichernej a zbytočnej polemiky s buržoáznymi teoretikmi (Golianom) vojenskej stratégie. Súdruhovi Gosiorovskému unikla maličkosť, že Marx svoje úvahy o povstaní písal v období, a hlavne vzťahoval ich naň, keď buržoázia ešte objektívne hrala (1789) a mohla (1848) hrať revolučnú úlohu, preto aj mohla používať revolučnú taktiku v povstaní. Žiadať od buržoázie XX. stor., aby používala revolučnú taktiku v povstaní, možno len nedopatrením, keď si popletieme komunistov s buržoáziou. Ak tento argument použil V. Široký, tak len preto, aby ukázal komunistom, a nie buržoázii, v čom sa dopustili chyby. Gosiorovský si teoreticky neujasnil otázku o vzťahu a funkcii nadstavbových javov v spoločenskom dianí, totiž že každá trieda používa také formy pôsobenia na beh udalostí, aké vyhovujú jej triednym záujmom. Revolučná francúzska buržoázia používala revolučné formy boja, reakčná buržoázia XX. stor. používa reakčné formy. Skúsenosti z revolučných prevratov minulosti môže si dnes osvojiť jedine proletariát.

V ďalších štyroch kapitolách sa Gosiorovský zaoberá udalosťami samotného Slovenského národného povstania. Na celom rade faktov sa mu podarilo dokázať, ako ľud vedený komunistickou stranou bol silou, ktorá rozhodla o úspechu povstania a ako táto sila marila viac-menej živelné úklady československej buržoázie. Zvlášť upozorňuje na vysokú uvedomelosť más, ktorá stála v ceste ozbrojenej presile hitlerovských okupačných armád. Táto časť brožúry, súdiac podľa nadpisu, mala zaberať centrálne miesto. Faktický stav je taký, že Gosiorovský sa k povstaniu ako špecifickému historickému javu so svojimi zákonitosťami, odlišnými od predchádzajúcich etáp, zachoval trochu macošsky. Priebehu povstania a jeho zákonitostiam nevenoval takú pozornosť ako predchádzajúcim obdobiam.

V ďalších kapitolách sa autor zaoberá udalosťami z konca povstania, fašistickou zradou na povstaní a rozborom situácie v ozbrojenom boji v horách. Cenné sú jeho zistenia o osudoch významných funkcionárov komunistickej strany, ktorých smrť je skutočne ťažkou obžalobou buržoáznych nacionalistov. Tejto časti brožúry možno vyčítať len to, čo sme už raz spomínali, že sa mu nepodarilo zaradiť likvidovanie povstania do širších medzinárodných súvislostí.

V poslednej kapitole hodnotí autor význam Slovenského národného povstania. S jeho uzávermi môžeme iba súhlasiť.

Celkove kniha politicky správne hodnotí udalosti pred povstaním a po ňom. Ústrednou myšlienkou brožúry je vedúca úloha komunistickej strany v národnooslobodzovacom boji a v povstaní, vykreslená presvedčivo a dostatočne argumentovaná. Autor v hojnej miere využil závery a úvahy, ku ktorým dospela vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní z decembra 1953. Niektoré závery spresnil a podporil argumentáciou, čím prispel k ich objasneniu. Za veľký nedostatok knihy pokladáme jej teoretickú neujasnenosť (periodizácia), o čom sme hovorili vyššie. I keď si autor nekládol za úlohu teoretický rozbor dejín národnooslobodzovacieho boja, predsa však aj z populárnej brožúry musí byť jasné teoretické východisko pre riešenie problému, aby sa historik nedostal na vedľajšiu koľaj.

Brožúra je písaná zrozumiteľným štýlom, okrem niektorých miest, keď prílišná snaha po zachytení všetkých okolností a súvislostí, robí vety zdĺhavými a zatemňuje hlavnú myšlienku.

Treba ešte povedať pár slov o súvislosti nadpisu brožúry s jej obsahom. Podľa nám známych informácií M. Gosiorovský nenazval svoju prácu Slovenské národné povstanie, ale omnoho priliehavejšie a výstižnejšie: Slovenski komunisti na čele národnooslobodzovacieho boja slovenského ľudu. Za neprítomnosti M. Gosiorovského, ktorý sa nachádzal v Budapešti, redakcia svojvoľne zmenila názov brožúry, čo treba kvalifikovať ako narušenie vydavateľskej disciplíny, čím M. Gosiorovskému nijako neposlúžila. Vzhľadom na nadpis by brožúra musela byť podrobená omnoho ostrejšej kritike z hľadiska proporcií, čo pre uvedené okolnosti nie je potrebné.

B. Graca

PROTI PREŽITKOM ĽUDÁCTVA. Sborník prejavov z ideologickej konferencie Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v dňoch 28. a 29. januára 1954. Vydalo Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1954.

Ľudáctvo ako najreakčnejšia ideológia a hnutie slovenskej buržoázie prevažná väčšina slovenského národa odvrhla a napokon v spoločnom boji všetkých slobodymilovných národov, vedených Sovietskym svázom, proti fašizmu porazila.

Porážka kapitalizmu u nás, spojená s nebývalým hospodárskym, spoločenským a kultúrnym rozmachom v rámci ľudovodemokratického Československa, je dostatočnou zábezpekou, že boli navždy odstránené podmienky, ktoré splodili toto hnutie. No napriek tomu si uvedomujeme, že ľudáctvo — i keď dohralo svoju úlohu — zanechalo v mysliach ľudí, a to často aj medzi pracujúcimi, mnoho prežitkov ľudáckej ideológie. Tieto prežitky v období, keď buržoázia bola zbavená mocenských pozícií, stávajú sa najsilnejšou zbraňou vnútornej i zahraničnej reakcie. Preto dnes už nestačí len paušálne poukazovať na to, že ľudácke hnutie bolo protinárodné a protiľudové, že vedúci činitelia HSĽS boli zradcovia, ale je bezpodmienečne potrebné túto nespornú pravdu marxisticky, na základe historického vývinu vysvetliť.

Toto si vzala za úlohu aj ideologická konferencia, ktorú usporiadala Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave v dňoch 28. a 29. januára 1954. Hlavné referáty a najdôležitejšie diskusné príspevky, ktoré odzneli na konferencii, sú uverejnené v sborníku, vydanom pod názvom *Proti prežitkom ľudáctva*.

Prvý referát predniesol doc. Dubnický. Jeho cieľom bolo objasniť v hlavných črtách vývin ľudáctva do roku 1929. Súdruh Dubnický sa zaoberá v svojom referáte príčinami vzniku a činnosťou slovenského klerikálneho hnutia za Uhorska, ktoré od začiatku stálo v službách buržoázie a cirkvi. Už vtedy sa vyznačovalo ostrým protirobotníckym postojom a bolo proti záujmom slovenského národa. Autor, sledujúc ďalší vývin udalostí, ukazuje, že i po založení HSĽS hneď na začiatku vzniku samostatného Československa HSĽS považuje za svoju nielen obhajobu záujmov cirkvi, ale stupňuje svoj boj proti robotníckej triede, čo spája s protičeským separatizmom. Doc. Dubnický uzaviera, že protičeský separatizmus slúžil HSĽS na to, aby stupňujúcou nacionálnou demagógiou odvádzal pozornosť slovenských pracujúcich od triedneho boja a tým pomáhala udržovať panstvo buržoázie. Pritom však vedúce osobnosti HSĽS nadväzovali spojenie so zahraničným revizionizmom, aby mohli vyvíjať nátlak na českú buržoáziu a získali väčší podiel pre seba pri vykorisťovaní vlastného ľudu.

Celková stavba referátu svedčí o tom, že autor volil v zásade správnu metódu výkladu. Je správne, že otázku, ktorú mal osvetliť, nepodáva izolovane, ale že sa snaží objasniť ju ako súčasť celkového vtedajšieho diania na Slovensku, prihliadajúc na hospodárske a spoločenské pomery v tomto období. Treba však konštatovať, že autor sa tejto zásady vždy nepridržiaval. Prvá časť referátu, v ktorej autor hovorí ešte len o „uhorskej" etape ľudáctva, je hlbšie rozpracovaná, pričom jej neubudlo na výstižnosti a sviežosti, najmä v otázke, kde činnosť a postoj slovenských klerikálov dáva do súvislosti s otázkou podmienok a možností dokončenia buržoáznodemokratickej revolúcie v Uhorsku.

V druhej časti, ktorá sa týka obdobia od založenia samostatnej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany ako politickej reprezentantky ľudáctva, autor sa zaoberá už viac-menej známymi skutočnosťami, i keď ich vcelku správne marxisticky zhodnotil a sklbil do súvislého celku. Avšak v porovnaní s predchádzajúcou časťou táto na niektorých miestach postráda lepšiu prepracovanosť a hlbšie teoretické zdôvodnenie. Táto chyba sa prejavuje napr. v otázke objasnenia príčin vstupu HSĽS do vlády roku 1927, t. j. prehlbenia jej spolupráce s českým finančným kapitálom. Na zdôraznenie protiľudového zamerania HSĽS bolo by sa žiadalo celkom jasne vysvetliť, že ľudáci prišli vláde na pomoc preto, aby zachránili kapitalistický poriadok u nás a pomohli presadiť ďalší útok na životnú úroveň pracujúcich. Tak isto by bolo potrebné zdôrazniť, že napriek dočasnej stabilizácii kapitalizmu bola politická situácia pre buržoáziu stále nebezpečná. To ostatne potvrdili aj výsledky volieb, ktoré sa konali roku 1925, lebo veľkým víťazstvom KSČ a decimovaním sociálnej demokracie zúžila sa „demokratická" základňa vlády českého finančného kapitálu. Preto i vláda vyvinula čo najväčšie úsilie o koncentráciu buržoáznych síl v republike.

Ďalšiemu vývinu ľudáckeho hnutia až do jeho neslávneho konca je venovaný článok prof. G o s i o r o v s k é h o na tému *Ľudáctvo po roku 1929.*

Bola to úloha ťažká a veľmi zložitá. Úlohou autora nebolo len orientovať sa na najdôležitejšie udalosti, ale podať to tak, aby bola správne objasnená celá spleť rozporov charakterizujúcich túto etapu v našich dejinách so zameraním, aby jasne vystúpilo do popredia, že celkový postup ľudákov v spojení s celým buržoáznym frontom u nás nemohol inák skončiť ako zradou na životných záujmoch národa a štátu. Autor musel riešiť ešte jednu oveľa dôležitejšiu otázku. Súbežne, ale pritom v ostrom protiklade s postupom ľudákov, ako aj ostatnej buržoázie bolo treba zdôrazniť a ukázať, že robotnícka trieda vedená KSČ jediná neúnavne a rozhodne bojovala za udržanie a neskôr za znovuziskanie národnej slobody a štátnej nezávislosti. A ako vyzdvihuje prof. Gosiorovský, len vďaka tomuto úsiliu sa KSČ podarilo získať prevažnú časť slovenského národa pre rozvinutie národnooslobodzovacieho boja, ktorý našiel svoje zákonité zakončenie v slávnom Slovenskom národnom povstaní a v oslobodení slovenského a českého národa spod jarma nielen fašizmu, ale aj kapitalizmu.

Súdruh Gosiorovský dobre zvládol svoju úlohu. I keď krátkosť referátu nedovolila širšie rozvinúť celkovú problematiku, referát sa vyznačuje bojovnosťou a presvedčivosťou autorových vývodov, pričom treba poznamenať, že i po metodologickej stránke postupoval správne, keď si vytýčil ako zásadu zaoberať sa len „kľúčovými otázkami".

Pre hlbšie objasnenie udalostí, ktoré si autor vzal za úlohu rozobrať, bolo by potrebné zaoberať sa ešte ďalšími otázkami. Bolo by treba ukázať, aký význam malo a má delenie ľudácky orientovanej slovenskej buržoázie na radikálov a tzv. umiernených a aké škodlivé dôsledky by mohlo mať podceňovanie tohto delenia. Preto treba práve dnes veľmi rozhodne bojovať proti tendenciám rozlišovať medzi jednotlivými skupinami v tom zmysle, ako by tzv. umierneni neboli spoluzodpovední za katastrofu, ktorá postihla národ. Takéto rozlišovanie by pomáhalo konzervovať jeden z nebezpečných prežitkov ľudáctva.

Ďalej autor síce poukázal na to, že všetky skupiny slovenskej buržoázie sa 6. októbra 1938 v Žiline zjednotili na podklade spoločných záujmov, ale nespomenul pritom osobitne postoj pravicového vedenia sociálnej demokracie, ktoré zostalo verné svojej zásade zachraňovať panstvo buržoázie a pod pokryteckým šovinistickým heslom „obrany národných záujmov" sa snažilo dezorientovať časť robotníckej triedy. Napokon by bolo treba jednoznačne odhaliť zámernosť veľmi škodlivej teórie, ktorou chceli ľudáci ospravedlniť svoju zradu, najmä potom, keď už bolo

isté, že nacistické Nemecko a jeho sateliti vojnu prehrali. Ide o teóriu, podľa ktorej vraj tzv. slovenský štát bol vytvorený len ako východisko z núdze, ba dokonca len pod nátlakom zvonku, aby bola zachránená existencia slovenského národa. V oboch hlavných referátoch sa síce jasne ukazuje, že slovenský národ sa mohol zachrániť spoločným víťazným bojom pracujúcich našich národov proti domácim a vonkajším nepriateľom v rámci nezávislého Československa, bolo by však potrebné venovať tejto otázke viac pozornosti a pranierovať škodlivosť takýchto teórií, ktoré ľudáctvo používa na ospravedlnenie svojej zrady.

V ďalšej časti sú uverejnené zásadnejšie diskusné príspevky, a to príspevky doplňujúce a rozoberajúce niektoré dôležité otázky, ktorých sa dotkli hlavné referáty, ako aj príspevky, ktoré sa zaoberajú pôsobením ľudáckej ideológie v jednotlivých spoločenskovedných disciplínach.

K prvým patrí článok dr. Olivovej, *K otázce historických předpokladů vzniku a růstu ľuďáckého fašismu*, príspevok prof. Čečetku o školskej politike ľudákov a príspevok doc. Klimeša, v ktorom rozoberá spoluprácu ľudákov s Vatikánom. Z ostatných uverejnených diskusných príspevkov je zvlášť zaujímavý výklad prof. Siráckeho o prejavoch ľudáckej ideológie po skončení druhej svetovej vojny a príspevok B. Gracu, kde sa poukazuje veľmi konkrétne na príčiny a podmienky, ktoré oživujú dodnes niektoré stránky ľudáctva, „a robia z nich prežitky vo vedomí ľudí" (str. 87). I ostatné príspevky prinášajú zaujímavé poznatky z jednotlivých vedných odborov, ktoré pomáhajú osvetliť z viacerých strán protiľudový a protinárodný charakter ľudáctva. Tak príspevok prof. Jurovského je venovaný vplyvu ľudáckej ideológie na psychológiu. Autor sa tu pokúsil vysvetliť aj príčiny, vyplývajúce z daných spoločenských pomerov na Slovensku po skončení prvej imperialistickej svetovej vojny, ktoré tak škodlivo ovplyvňovali nielen odbor psychológie, ale aj kultúrny a vedecký život vôbec. Na druhej strane, ako to vyplýva najmä z príspevkov našich popredných literárnych historikov (akademik Mráz, prof. Pišút, doc. Tomčík), správne sa poukazuje na narastanie síl, ktoré sa dali už vtedy do služieb ľudu a ktorých tvorba sa stala pevným základom, na ktorom sa mohla po zmetení panstva buržoázie rozvíjať naša kultúra a veda, tak úzko spätá s ľudom a vychádzajúca z potrieb spoločnosti, budujúcej socializmus.

Istým nedostatkom sborníka a konferencie však je, že vôbec nebol osvetlený rad vážnych problémov. Tak bol na konferencii skromne osvetlený samotný obsah ľudáckej ideológie, či už sa prejavovala vo forme „kresťanského totalitarizmu" alebo vystupovala pod menom „slovenského národného socializmu". Tejto otázke bol venovaný iba krátky príspevok súdruha Halečku, v ktorom však rozoberá len dielové otázky. Napokon ešte možno poznamenať, že by iste bolo poslúžilo veci, keby sa na konferencii bolo z hľadiska štátoprávneho poukázalo na návrhy HSĽS na uzákonenie „autonómie Slovenska", aby sa ukázalo, že ľudákom šlo len o dosiahnutie maxima moci na Slovensku, ale nie o skutočne spravodlivé riešenie slovenskej otázky.

Usporiadanie tejto konferencie, ktorej význam spočíva najmä v boji proti buržoáznej ideológii, splnilo v tomto smere úlohu, najmä ak prihliadneme na to, že problém ľudáctva je z hľadiska marxizmu ešte len málo vedecky a publicisticky spracovaný. Treba však zdôrazniť, ako na to ostatne už poukázal J. Šefránek vo svojom závere, že konferenciu možno považovať len za úvod k ďalšiemu boju proti zvyškom ľudáckej ideológie vo vedomí ľudí.

L. Lipscher

SBORNÍK DOKUMENTŮ K PROSINCOVÉ STÁVCE 1920. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1954, strán 225, 1 mapka.

Ústav dejín Komunistickej strany Československa pripravil týmto zväzkom ďalší sborník dokumentov z obdobia dejín predmnichovskej republiky. Tento raz sústredil svoju pozornosť na generálny štrajk v decembri roku 1920, skutočne nevšedne významnú udalosť v revolučnom hnutí robotníckej triedy. Publikácia obsahuje 88 dokumentov, z ktorých väčšina vznikla už v decembri 1920. Tri dokumenty, ktoré sa vzťahujú na obdobie pred týmto vyvrcholením revolučných udalostí v boji o socialistickú republiku, — ohlas k zakladaniu robotníckych rád od okresnej robotníckej rady v Kladne z 23. februára 1920, zákon o mimoriadnych opatreniach,

vydaný 14. apríla 1920 a napokon zpráva o banickej schôdzke v Lome pri Moste z 23. júna 1920 — ukazujú na prípravy jednej i druhej strany (proletariátu a buržoázie) na rozhodné stretnutie. Ďalej už chronologicky zaradené dokumenty rozvíjajú pred nami plastický obraz bojov revolučného proletariátu, útoku českej buržoázie a zrady pravicových vedúcich funkcionárov sociálnodemokratickej strany. Kladom recenzovanej knihy vo výbere dokumentov je okolnosť, že prináša pomerne dosť materiálu z prostredia moravského a slovenského a nezostáva obmedzená iba na Čechy, ako sa stalo napr. do značnej miery v knihe D. Bártu, *Prosincová generální stávka roku 1920.*

Netreba azda podrobnejšie zoznamovať čitateľa s 88 dokumentmi, čo sa týkajú časove takej úzkej témy, ako je generálna stávka 1920. Považujem skôr za osožné zmieniť sa na tomto mieste o vydávaní pramenného materiálu k robotníckemu hnutiu a k najnovším dejinám vôbec a o niektorých nedostatkoch tejto publikácie.

Predovšetkým treba zdôrazniť potrebu a priamo nevyhnutnosť postupne uverejňovať dokumenty k dejinám robotníckeho hnutia, a to nielen archívnych, ale aj novinových, štatistických a iných dokumentačných prameňov. Pretože, pravda, pre obrovský rozsah úlohy a pre veľké množstvo rozličného materiálu nie je možné pristúpiť k nejakému systematickému vydávaniu nepredstaviteľne dlhého radu pramenných publikácií, je iste správna a schodná cesta uverejňovať materiál vždy k určitému významnému kratšiemu dejinnému obdobiu či k významnej udalosti, osobe a pod. Príkladom tohto spôsobu práce je recenzovaná publikácia, ku ktorej teraz pripojíme niekoľko pripomienok. V prvom rade každá pramenná publikácia by mala mať obsiahlejší úvod, a nie taký všeobecný ako v tomto prípade. Úvod by mal obsahovať oveľa hlbší rozbor situácie, aby nasledujúce dokumenty boli lepšie zrozumiteľné. Úvodu recenzovanej knihy chýba napr. aspoň niekoľko slov o hospodárskych a sociálnych pomeroch, o pripravenosti alebo nepripravenosti más na revolučný boj, o tom, či aj ostatné podmienky boli vtedy zrelé pre revolučný boj; ďalej sa nespomína otázka významu generálneho štrajku pre ďalší vývoj robotníckeho a stranícke hnutia, otázka príčin porážky proletariátu a pod. Rovnako odkaz alebo zmienka o doterajšej literatúre o danej téme by bolo na osoh uverejniť v úvode (aspoň už citovaného D. Bártu). Hádam by mal aj každý úvod pramennej publikácie zoznámiť čitateľa s rozsahom, charakterom a umiestením príslušného pramenného materiálu, s jeho prístupnosťou a najmä by nemal postrádať jeho hodnotenie. Obzvlášť pri triedne zahrotenom materiáli treba upozorniť, do akej miery ho možno používať a ako s ním pracovať. S konkrétnym prípadom sa stretli aj pracovníci pri tomto sborníku, lebo používali napr. materiál z Policajného riaditeľstva, ktorý zasluhuje veľmi starostlivé predbežné zhodnotenie. Nemožno súhlasiť so slovami úvodu, že by dokumentárny materiál policajných úradníkov „preukázateľne" a „v plnej miere" „ukazoval na motívy a rozsah revolučného nástupu robotníctva" (str. 6).

Pri vydávaní pramenného materiálu mali by mať jednotliví pracovníci vždy na mysli, že ich publikácie budú väčšinou používať vedeckí pracovníci, že teda musia splniť všetky požiadavky, ktoré na nich kladú. Nie je napr. správne, zoznamovať vedeckých pracovníkov iba s určitým výberom dokumentov, ktorý má v sebe pochopiteľne veľa subjektívneho; historik sa musí vo forme stručných regestov či aspoň nejakým registrom zoznámiť s ostatným materiálom a stručne aj s jeho obsahom a povahou. Pri práci s pramenným materiálom pre nové a najnovšie dejiny treba mať stále na zreteli okolnosť, že výber materiálu nesmie byť nikdy jednostranný, teda len z archívov alebo zas iba z novín a pod. V každom prípade by mali vydavatelia pamätať na to, že treba vždy brať do úvahy všetok materiál v nerozdelenom celku. Nemožno napr. opomenúť rozličné politické brožúry z príslušného obdobia, pamäti, korešpondencie a pod. Recenzovaná publikácia spĺňa tieto požiadavky iba čiastočne. Aby bolo možné splniť túto zásadu, bude treba vyporiadať sa okrem iného s úplným a súhrnným uverejnením uznesení, protokolov a prejavov všetkých straníckych, odborárskych a mládežníckych zasadaní, aby sa tento závažný a rozsiahly materiál nemusel potom opakovať v jednotlivých sborníkoch, užšie a špeciálnejšie zameraných.

Pre veľké množstvo novodobého materiálu bude treba ďalej prihliadať na to, či je potrebné a užitočné uverejniť ten či onen dokument v celom rozsahu alebo či stačí iba časť alebo dokonca regest. Vedeckosť pramennej publikácie si tiež vyžaduje, aby sa jednotlivé dokumenty uverejňovali v origináli; ich preklad pre šir-

šiu verejnosť je vítaný, ale iba pod čiarou vedľa originálu. Nemožno posúdiť, ako sa v tomto smere zachovali vydavatelia recenzovanej publikácie, lebo neuvádzajú nikde — aspoň od toho, pravda, nemali upustiť — v akom jazyku sú dokumenty písané (pri novinovom materiáli je to samozrejmé, nie však pri archívnom).

Všetky tieto pripomienky, ktoré sa konečne nie vždy dotýkajú recenzovaného sborníka dokumentov, neusilujú sa iba o zníženie jeho nepochybne veľkého významu, ale si skôr kladú za cieľ upozorniť na potrebu podobných publikácií. Tieto však musia po určitej stránke viac a plnšie uspokojovať vedeckých pracovníkov, hoci sú aj určené širšej verejnosti. Tento cieľ možno dosiahnuť iba v úzkej spolupráci historických pracovníkov z Čiech, Moravy a Slovenska.

Z. Konečný

KOLOMAN GAJAN, PRÍSPEVOK K VZNIKU KSČ. Od decembrového generálneho štrajku do zlučovacieho sjazdu KSČ. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1954, strán 270.

Gajanova kniha sa usiluje opísať nesmierne významné udalosti pre históriu predmnichovskej republiky, obdobia, ktoré zrodilo Komunistickú stranu Československa. Práca pozostáva zo siedmich kapitol (I. Boj o politický charakter československého štátu v rokoch 1918—1920; II. Medzinárodná a vnútorná situácia Československa po decembrovom generálnom štrajku roku 1920; III. Sociálne postavenie pracujúcich a triedne boje proletariátu; IV. Prechod revolučného proletariátu Československa pod zástavy komunizmu; V. Ustanovenie rodnej strany československého ľudu — KSČ; VI. Zasadanie III. kongresu KI a prijatie KSČ do KI; VII. Zlúčenie celého triedne uvedomelého proletariátu Československa do jednotnej KSČ), zo záveru, zoznamu literatúry a prameňov. V prvých troch kapitolách, ktoré majú tvoriť úvod k vlastnej problematike, zaujme čitateľa predovšetkým Gajanov pokus o ekonomicko-sociálny rozbor tých čias. Už sama táto skutočnosť sa musí považovať za klad práce, lebo história robotníckeho hnutia nemôže postrádať patričné výsledky ekonomicko-sociálneho rozboru prostredia. V Gajanovom prípade však čitateľ nepochopí dosť dobre, čo autor sledoval týmto rozborom, v ktorom uviedol množstvo zaujímavých faktov, predovšetkým štatistických. Výsledky týchto kapitol mali azda slúžiť na zistenie existencie revolučnej situácie, o ktorej sa autor v I. kapitole niekoľkokrát zmieňuje, lenže tu chýba súvislosť týchto javov. Takto ponímaný ekonomicko-sociálny rozbor zdá sa odtrhnutý od ostatnej problematiky, ako by bol samoúčelný, lebo jeho výsledky Gajan nikde nevyužil.

Ďalšie kapitoly obsahujú hlavné jadro knihy, vykreslenie obdobia medzi generálnym štrajkom roku 1920 a zlučovacím sjazdom KSČ v októbri roku 1921. Táto časť knihy prináša početný, dosiaľ neznámy materiál (novinový a archívny), týkajúci sa najrozličnejších konferencií, zasadaní, účasti sociálnych demokratov na rokovaniach parlamentu a pod. Ak sledujeme tieto riadky, zoznámime sa s prejavom B. Šmerala v parlamente v januári 1921, s programom celoštátnej konferencie zastupiteľstva čs. sociálnej demokracie (Ľavice) v januári 1921, dočítame sa o sjazde sociálnodemokratického robotníctva na Slovensku v Ľubochni v tom istom mesiaci, o zhromaždení komunistickej mládeže v Prahe, o sjazde československej revolučnej mládeže vo februári 1921 v Prahe atď. až po zlučovací sjazd KSČ. Čitateľ sa takto stane svedkom mnohých, iste dôležitých zasadaní, sjazdov a schôdzok, pozná ich priebeh, zoznámi sa s hlavnými rečníkmi a s obsahom ich prejavov. Nemožno, prirodzene, opomenúť tieto skutočnosti a nevidieť v nich dôležité medzníky vo vývoji vzniku KSČ. Nedostatok Gajanovej knihy záleží, pravda, v tom, že nejde ďalej, nezachycuje napr., ako pôsobili všetky tieto sjazdy na náladu pracujúceho ľudu, ktorý vôbec ostal na stránkach Gajanovej práce akosi zastrčený. Pracujúce masy ostali v tejto hlavnej časti knihy príliš opomenuté a ich účasť a úloha pri tvorení Komunistickej strany Československa nebola patrične a podľa zásluhy prepracovaná.

Treba tu pripomenúť aj skutočnosť, že kniha oplýva prílišnou mierou citátov. Sú to väčšinou úryvky z prejavov predných predstaviteľov sociálnej demokracie (Ľavice) na spomenutých zasadaniach. Prejavilo sa to najmä na posledných asi 150 stranách (od IV. kapitoly), ktoré zahrnujú na 50 strán — teda celú tretinu — citátov. Autor tu azda nesprávne pochopil úlohu pramenného materiálu pre histo-

ricků prácu, ktorú má historik predovšetkým vysvetľovať, a nielen citovať, najmä ak ide už o vrcholnú formu historikovej práce — o knihu. Tento nedostatok Gajanovej práce spôsobil tiež, že si autor kládol v priebehu opisovania azda príliš málo problémov, ale zaraďoval jednotlivé fakty (konferencie a schôdzky) jednoducho chronologicky za sebou.

Celkove teda treba povedať, že niektoré úseky Gajanovej knihy majú význam skôr ako pramenná publikácia, menej ako už prepracovaná vedecká štúdia. Knihy z novších dejín nášho národa, najmä s takou závažnou problematikou, ako je vznik KSČ, mali by sa azda písať a vydávať s väčšou starostlivosťou, po veľmi dôkladnom a hlbokom zvládnutí látky a jej vypracovaní. Na to by sa malo prizerať pri všetkých publikáciách tohto druhu a prip. pri novom vydaní recenzovanej knihy, ktorá by tak nadobudla väčší význam a oveľa väčšiu vedeckú hodnotu, ktorá sa jej, pravda, ani v tomto štádiu nemôže uprieť.

Z. Konečný

LISTY ĽUDOVÍTA ŠTÚRA I. (1834—1843). Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1954. Edícia Korešpondencie a dokumenty, zväzok 3. (Ústav slovenskej literatúry. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš.)

Storočné výročie Ľudovíta Štúra, ktoré pripadne na začiatok budúceho roku, bolo dozaista iba urýchľujúcim organizačným a teda vedľajším podnetom tejto akademickej publikácie. *Listy Ľudovíta Štúra* naznačujú za spomenutých edičných podmienok už nadpisom, že dielo i pri svojom odbornom charaktere má osobitné poslanie v našej víťaznej socialistickej spoločnosti: bezprostredným obrazom minulosti osvetliť tretej alebo štvrtej generácii národa jeho novú prítomnosť a viesť k vypracovaniu vedecky správneho pomeru k minulosti i súčasnému politickému životu. Keď pred bezmála tridsiatimi rokmi vtedajšia vrcholná vedecká inštitúcia vydala časť korešpondencie iného veľkého syna slovenského národa Pavla Jozefa Šafárika, vtisla jej pečať „vedeckej korešpondencie" a určila ju pre knižné police vedeckých pracovníkov, z ktorých nezostupovala do života. Ako sa pomery zmenili! Akademické vydanie Štúrových listov má na vedeckom základe úlohu všeobecne prospešnú a obracia sa k *čitateľovi vôbec*. Táto vydavateľská zásada, vyplývajúca ostatne z podstatnej črty socializmu, využívať vedenie v záujme všetkého ľudu, zodpovedá však v Štúrovom prípade aj jeho mravnému, pracovnému a mysliteľskému typu. To vyzvihuje v úvode aj akademik A. Mráz.

Korešpondencia je, myslím, okrem memoárov a žurnalistiky najmä z perspektívy spoločensko-historických podmienok štúrovského obdobia, jeden z najvýdatnejších a najdokonalejších prameňov poznávania minulosti. To platí v plnej miere o listoch Ľ. Štúra, v ktorých temer niet vrstvy osobného, intímneho, individuálneho života, lež metodicky pestované vzájomné vzťahy k jednotlivcom slovenskej mladej inteligencie, k videným slovenským krajom, k celej slovenskej a slovanskej skutočnosti. Preto svojím rozsahom a živými podrobnosťami i vnútornou hodnotou sú veľmi dôležitým prameňom bez ohľadu na odbor, zo stanoviska ktorého sa budú študovať. Prirodzene, ich súbor a povaha zabezpečujú úspešnú vedeckú používateľnosť najmä historikom a z nich tým, ktorí skúmajú korene buržoáznej premeny a jej ideologickú zložku v počiatkoch slovenského národného hnutia v prvej polovici 19. storočia.

Úlohou tohto krátkeho referátu nie je podrobná súvaha a informácia o tom, čo edícia Štúrových listov prináša nové pre dejiny tridsiatych a štyridsiatych rokov minulého storočia, keďže ide zatiaľ len o časť korešpondencie. Vydavateľ dal prvému zväzku praktickú časovú základňu (do konca 1843), ktorá má i hlbší periodizačný zmysel, totiž nástup spisovnej slovenčiny. Tým celý súbor listov nadobúda konsolidovaný jazykový ráz. Len v súbore roztrúsených listov vyrastá jasne v jednotnom pásme obraz Štúra v jeho psychologických zložkách a talentu, ako tlmočí dobové tendencie a ovplyvňuje spoločenské dianie v bratislavských, slovenských a slovanských súvislostiach. Obsahová jednota korešpondencie zväčšuje svoju vnútornú potenciu hlavne v rokoch 1841—1843, keď Štúr kladie slovenskému životu politické postuláty. Konflikty vnútorné i vonkajšie dodávajú v jednotnom rade listov, i keď medzerovitom, Štúrovej postave, ale aj jeho spolupracovníkom a odporcom zreteľný reliéf. I neodborník istotne postrehne značné, ba

temer fyzické vydavateľovo úsilie vystopovať trosky korešpondencie, preniknúť do zozbieraného materiálu bez ohľadu na vychodené koľaje a interpretovať ho v plnej kapacite osôb, koncepcií a myšlienok.

Edícia prináša Štúrove listy v plnom znení, i keď ide o korešpondenciu podružnejšieho obsahu. Naozaj, úsporný edičný postup by v Štúrovom prípade nebol vhodný, i keď nejde o vzájomné listy. Zostavovateľ volil pri zaraďovaní listov chronologickú metódu, a nie podľa adresátov. V diele určenom aj pre neodborníkov chronologické radenie podáva spoľahlivý kľúč pre porozumenie a umožňuje aj tak prvý základ pre poznanie vnútornej súvislosti medzi činom a následkami.

Osud Štúrovej korešpondencie, ako aj vôbec jeho archívu, bol určený izolovanosťou jeho čisto osobného života, slabosťou vtedajšieho slovenského politického aparátu, najmä však revolučným obdobím. Preto edícia, založená na vzájomnej výmene listov, akokoľvek by bola žiadúca pre dôkladnejšie poznanie spoločenskej problematiky v štúrovskom období, je nesplniteľná. Našťastie lepší osud mali Štúrove listy, ktoré sa už od jeho smrti roku 1856 tešili obzvláštnej piete a zachovali sa v hojnom počte, pravda, i vďaka svojmu množstvu. Dr. Ambruš okrem vyčerpania špeciálnych zbierok korešpondencií podnikol mnohé objavné cesty za nimi a keď aj ony dočasne nemali celý úspech, jednako sa mu podarilo zhromaždiť ich v relatívne ucelenom kvante. Je nádej, že ďalšie hľadanie Štúrových listov nebude celkom negatívne. Sám viem, že napr. nedávno zomrelý Jožo Pospíšil mal ešte roku 1938 vo svojej zbierke 12 listov z obdobia prestolného prosbopisu roku 1842. Intenzívnejšie skúmanie v cudzích archívoch, napr. viedenských, iste prispeje k ich rozmnoženiu. (Pozri údaj v diele S t e i e r, *A tót nemzetiségi kérdés 1848—49-ben I*, 664 o balíku korešpondencie, nájdenej roku 1849 v Komárne.) O listoch Ľ. Štúra v brnenskej Klácelovej pozostalosti sa zmieňuje aj zostavovateľ.

Po prečítaní úvodnej state akademika A. Mráza a samých listov máme dojem, že čitateľom z radov neodborníkov bude veľmi namáhavá konštrukcia celkového dejinného pásma z obrovského množstva živých detailov, obsiahnutých v toľkom počte listov. Myslím, že hlavné vývinové tendencie bolo treba uviesť vo veľkých líniách a v správnych proporciách závislosti od konkrétneho listového materiálu. I keď nie je potreba preložiť, prirodzene, hlavnú váhu publikácie do úvodu, jednako dôkladnejšia štúdia o dobe 1834—43 bola by prospela i správnemu dialektickému pochopeniu veľkej, no mnohopólovej Štúrovej osobnosti. Pritom ani podnetná a regulujúca úvodná štúdia akademika A. Mráza nestratila by nijako svoje poslanie.

Štúrove listy vychádzajú ako výsledok vedeckej činnosti spolupracovníkov Ústavu slovenskej literatúry. Z tejto okolnosti síce nevyplýva, že by sa tu uplatňovala rovnica: národné obrodenie = záležitosť literatúry, ale prakticky vydanie dostáva dosť jednoznačne charakter literárnohistorický. Máme na mysli poznámkový materiál, ktorý je na 253 stranách, v pomere k listom obsahuje bezmála 70% textu. Zostavovateľ uplatnil tu celú šírku svojej heuristickej prípravy a treba kladne posúdiť úsilie, s akým sa usiloval vystopovať všetky nitky osobných a literárnohistorických, a povedzme, i spoločenských súvislostí. V prívale glos a poznámok sa však čitateľ mnoho ráz pýta, či ich rozsah, ktorý často prevyšuje rozsah listových textov, bol ozaj taký nevyhnutný? S ich literárnohistorickým charakterom súvisí, že zostavovateľ veľkú šírku poznámkových textov dosiahol často síce prípustným prostriedkom, citátom, ale vcelku dosť mechanickou štýlovou voľnosťou. No pritom všetkom im nemožno odškriepiť praktickú cenu pre interpretáciu listov a bolo možné dať sa aj presvedčiť zostavovateľom, že sú potrebné, keby... tento obrovský vecný materiál mal viac historického zmyslu, takže by aspoň do istej miery nahradzoval spomenutú chýbajúcu úvodnú štúdiu. Pozri napr. prípad Kampelíka! Ako kontrastujú chladné registračné vysvetlivky na str. 395/10 a 404/8 s politickým dosahom jeho stykov so štúrovcami! Alebo porovnajme vysvetlivku, dosť zbytočnú o Františkovi I. na str. 387/19 v protiklade k poznámke o náboženskej otázke na bratislavskom sneme na str.384/8, ktorá sa v slovenskej relácii vôbec nevysvetľuje. A podobne v iných vysvetlivkách postrádame hlbšie historické súvislosti javov.

S pochopením možno prehliadnuť menšie nedostatky, ako napr. to, že o prof. Palkovičovi, o ktorom je reč v liste 1, dozvie sa čitateľ až v poznámkach listu 16. Výklad albizovania (str. 385/7) je nepresný, hoci je krytý autoritou Cirkevných listov. Tieto nedostatky miznú v pomere autorovej istoty v ostatnom ohromnom

materiáli. A predsa treba upozorniť, že v komentároch sa vyskytujú aj údaje zjavne nesprávne, i keď nie v okatej miere. Napr. historická súvislosť materiálu v liste 16 poskytuje presnú informáciu o osobách, ktoré sa v liste spomínajú. „Dv. p. Koléni" nie je Daniel Koléni, neskorší kulpínsky farár (394/2), ale jeho brat Samuel Koléni (1788—1837). A „P. Černák" nie je „istotne Pavol Čermák, (nie Černák), „mistr blanářský v Holíči", ale celkom podľa prameňa írečitý Myjavec „P(án) Černák", remeselník. — V liste 24 treba opraviť výsledok údaju, že „nevieme zistiť adresáta listu" (s. 405). S malou pomocou lokálnej zemepisnej situácie zisťujeme, že ním bol Pavel Čendekovič z Kunova, s ktorým sa Štúr „v Přítrži rozžehnal" (list č. 26) a ku ktorému „dle slibu" (list č. 24) mal sa 6. júla 1836 vrátiť. Opakujem to na príklad.

Štúrove listy Ambrušovou zásluhou, jeho heuristickým a reviznym úsilím pomôžu našej historickej vede podať profil Štúrovej osobnosti a jej historického pôsobenia v nefalšovanom svetle, bez zastierania náhľadov. Edičný prepis listov zachováva dobovú bezprostrednosť všestranne a pohybuje sa na úrovni dnešných edičných požiadaviek. Nedopatrenia a nedostatky vecného rázu, v publikácii tohto druhu vždycky v určitej miere možné, bola by pomohla odstrániť spolupráca s historikmi. Pôda SAV je predsa pre takúto pracovnú integráciu živná.

K. Goláň

ČESTMÍR AMORT, RUSKÁ VOJSKA U NÁS 1798—1800 (Naše vojsko, Praha 1954, 253 strán textu, 80 strán príloh).

Niet pochýb o tom, že všetky štúdie, ktoré sa týkajú histórie nášho spojenectva alebo hocakých pokrokových stykov s Ruskom a dnešným Sovietskym sväzom, môžu prispieť k upevneniu terajšej spolupráce našich národov s národmi Sovietskeho sväzu. Tak aj kniha Čestmíra Amorta, ktorá sa zaoberá vzájomným pomerom českého, slovenského a ruského ľudu pri prechode ruských vojsk našimi krajinami v rokoch 1798—1800 (Slovensko sa tu, žiaľ, dosť opomenulo).

Práca je rozdelená na desať kapitol (I. Hospodárske pomery koncom XVIII. stor. a ich vplyv na vznik nášho novodobého národa; II. Počiatky novodobého rusofilstva Čechov a Slovákov; III. Príchod ruských vojsk v rokoch 1798—1800; IV. Návrat ruských vojsk a ich zimný pobyt v Čechách; V. Alexander V. Suvorov v Čechách a na Morave; VI. Postoj obyvateľstva k ruskému vojsku; VII. Ohlas ruských pochodov v našom národnom živote; VIII. Podiel Ruska na našom národnom obrodení; IX. Ruské pochody v rokoch 1798—1800 v našej historiografii; X. Ľudové rusofilstvo — mocný zdroj pokrokových tradícií nášho ľudu). V prvých dvoch kapitolách, ktoré sú pre ďalšie líčenie nepochybne veľmi potrebné, načrtol autor hospodársky stav českých krajín tých čias a vývoj rusofilstva v našom národnom obrodení. V úvode si vytýčil Amort tento cieľ práce: „...ukázať, ako zapôsobili ruskí vojaci svojou prítomnosťou a stykom s našimi ľuďmi na masový rozvoj rusofilstva Čechov a Slovákov..." (str. 10). Ako splnila kniha túto úlohu?

Kapitoly III, IV a V sa zaoberajú prechodom a pobytom ruských vojsk v českých a slovenských krajoch. Všetky tieto kapitoly sú však príliš opisné, prinášajú často iba výpočet obcí, kadiaľ prešli ruské vojská, ako sa stravovali a nocovali, na aké prekážky narazili v tomto ohľade, aké bolo počasie pri ich postupe, koľko čoho zjedli a pod. Do ešte väčších podrobností zachádza autor v prípade opisovania cesty samotného A. V. Suvorova. Nikde nezabudol zdôrazniť, kde Suvorov ktorý deň spal, aké pohodlie alebo nepohodlie bolo pre neho pripravené, ako Suvorov všetko odmietal a dával prednosť tvrdej lavici na nehostinnej pošte. Azda je zbytočné také zdĺhavé opisovanie zostavy a zoskupenia ruského vojska a vymenúvanie, kto komu velil (nehľadiac na to, že sa to isté opakuje vo forme príloh). Nebolo azda potrebné vo vedeckej, hoc aj popularizačnej práci zmieňovať sa o tom, ako akýsi mladík padol pri vítaní ruských vojsk do Vltavy (str. 112—113), o ťahaniciach s pohrebom zomretého ruského vojaka (str. 114—115), ani o tom, ako nechceli generála Izmajlova ubytovať na krumlovskom zámku (str. 153—154) a pod. Takmer nič z toho, čo je hlavným obsahom týchto asi 150 strán, neprispelo príliš k vytýčenému cieľu. Pri opise prechodu a pobytu Suvorova na našej pôde zozbieral o ňom autor toľko malicherných podrobností a podružných udalostí, že najväčší ruský vojvodca, ktorého sláva zaslúžene prenikla do celého sveta, predstupuje tu pred nás skôr ako bezmocný starček, ktorý má niektoré originálne nápady a zvyky

(napr. spáva na otiepke slamy vedľa pohodlnej postele, hrá sa s pražskou šľachtou na slepú babu a pod.), ale inak je už neškodný, zošlý vekom.

Toto všetko spôsobil nekritický výber materiálu, ktorý nebol dostatočne zhodnotený, využitý a bol zaradený iba náhodne vedľa seba v chronologickom postupe. Spomenuté tri kapitoly sa javia viac-menej ako nahromadený materiál nerovnakej hodnoty, z ktorého si autor nevedel vybrať to najpodstatnejšie, z ktorého ešte nevyčítal patričnú problematiku. Takto zaradené fakty prispeli len málo k poznaniu „masového rozvoja rusofilstva Čechov a Slovákov". Do prvej z týchto troch kapitol je zaradená hádam trocha neústredne kritika buržoáznej historiografie k tejto téme. Treba tu povedať, že Amort azda príliš suverénne odbavil všetku buržoáznu produkciu. Ani výrazy ako „stupídne ignorantstvo", „ignorantstvo" či prirovnávanie niektorej práce k „otrlosti a nehanebnosti" nebolo potrebné.

Posledných 50 stránok textu zaberá 5 krátkych kapitol, v ktorých sa autor usiluje ukázať na pomer vtedajšej spoločnosti českých a slovenských krajín (najmä ľudu) k ruským vojskám a odhaliť význam týchto udalostí v našom národnom obrodení. Ani tu sa autor nevyhol kritizovanej chybe pri práci s materiálom a bude treba ešte veľa ďalšieho heuristického bádania, aby bola nezvratne dokázaná myšlienka, že styk nášho ľudu s ruskými vojskami bol začiatkom masového národného obrodenia u nás (str. 241). Pomer šľachty, buržoázie a niektorých obrodeneckých pracovníkov k ruským vojskám nie je v Amortovej knihe dostatočne prepracovaný. Bude treba ešte dôkladnejšie osvetliť, prečo nebol ich pomer k nim vždy rovnaký a prečo často prekonával protichodné zvraty. Napr. príčina, ktorú Amort uvádza ako príčinu záporného pomeru šľachty k Rusom, totiž jej opozičnosť voči panovníkovi, snaha robiť opak toho, čo si želal cisár a jeho dvor (str. 196), nezdá sa byť tá pravá. Ani okolnosť, že si Rusi rozhnevali vrchnosť tým, že ulovili nejakého zajaca na ich panstve, nemôže byť hlavnou príčinou nenávisti (str. 199).

Na záver možno povedať, že sa autorovi nepodarilo plne vyrovnať s danou úlohou. Tá časť knihy, ktorá opisuje pochod a pobyt ruských vojsk u nás, mohla byť oveľa stručnejšia, lebo nie je pre danú tematiku taká podstatná a zaujímavá. Zato druhú časť bude treba podstatne rozšíriť a založiť ju predovšetkým na kritickom zhodnotení materiálu a hlbokej analýze všetkých problémov, ktoré sú tu väčšinou uvedené, ale neúplne, a či nie celkom presvedčivo vyriešené. Kniha končí celým radom príloh. Sú však vydané celkom nekriticky, bez poznámok, bez uvedenia prameňa. Okrem toho prílohy 1, 7, 9, 11, 14, 17, 18, 19, 23 a 24 nie sú ani azda príliš vhodné, lebo neprispievajú k riešeniu už spomínanej hlavnej úlohy knihy a mohli sa zameniť za iné. Kladom práce sú mapky, ktoré prispievajú k prehľadnosti a lepšej predstave situácie. Téma práce Čestmíra Amorta je iste závažná, zasluhuje však v budúcnosti starostlivejšie štúdium a väčšiu pozornosť.

Z. Konečný

TEODOR MÜNZ, NÁHĽADY FILOZOFOV MALOHONTSKEJ SPOLOČNOSTI. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1954, str. 150.

Málo problémov našej kultúrnej minulosti vzbudilo toľko pozornosti ako Erudita societas Kis Hontensis. Rozsiahle štúdie jej venovali A. Pražák, A. Štefánek, S. Osuský, monografie J. Vilikovský, A. Hirner. A vari na žiadnom probléme sa tak markantne, priamo až karikatúrne neprejavila bezvýchodná kríza našej buržoáznej vedy ako práve pri spracovaní a najmä pri hodnotení Malohontskej učenej spoločnosti.

A práve tento nezvyčajný záujem bol jednou z hlavných príčin a podnetov T. Münzovi, aby znova siahol k osvetleniu tejto problematiky. V prvej kapitole svojej práce *Kritika náhľadov slovenských a českých buržoáznych vedcov na Učenú spoločnosť malohontskú* píše: „Ukázalo sa nutným odstrániť celú tú gloriolu, ktorou ju postupne opantávali naši buržoázni vedci, a najmä rozbiť celú tú absurdnú a zvrátenú legendu, ktorú vytvorili okolo vedúcej osobnosti tejto spoločnosti, Jána F e j e š a." Vychádzajúc zo všeobecnej krízy kapitalizmu v období imperializmu ukazuje, ako sa v tomto období dostala do slepej uličky aj buržoázna veda. Táto kríza sa prejavuje veľmi markantne za prvej ČSR a za tzv. slovenského štátu v objektivizme, pozitivizme, kozmopolitizme a zároveň v buržoáznom nacionalizme.

Nasledujúca kapitola *Osvietenstvo* je úvodnou kapitolou k vlastnej problematike. Zaoberá sa v nej určením pojmu „osvietenstvo", jeho vznikom a náplňou. Najväčšiu pozornosť tu venuje osvietenstvu francúzskemu, menej nemeckému a krátko si všíma aj osvietenstvo na Slovensku, zhruba do roku 1790. O malohontskej spoločnosti J. Vilikovský vo svojej práci *Dějiny literárních společností malohontských* (Bratislava 1935) nazhromaždil mnoho materiálnych poznatkov. Je správne, že dr. Münz v nasledujúcej kapitole *Učená spoločnosť malohontská* obmedzuje sa iba na prehľad a dôraz kladie na ideovú náplň a ciele spoločnosti. Jadro jeho knihy — „náhľady filozofov" tvoria portréty popredných predstaviteľov Erudita societas Kis Hontensis. Je tu portrét Jána Feješa, Mateja Holku, Michala Šteigela, Gašpara Šuleka a Jána Laurenczyho. Poslednou kapitolou je *Zánik Učenej spoločnosti malohontskej*. T. Münz tu uverejňuje aj štyri rozpravy Jána Laurenczyho, ktorého považuje za jediného osvietenca medzi členmi malohontskej spoločnosti.

Náš boj, ktorý vedieme proti buržoáznym idelógiám vo vede — proti objektivizmu a pozitivizmu, proti kozmopolitizmu a buržoáznemu nacionalizmu i proti konkrétnym názorom a koncepciám našich starších vedcov — trpí vážnymi nedostatkami. Často ide iba o priamočiaru aplikáciu marxisticko-leninských teórií na určité spoločenské javy, chýba nám potrebná znalosť faktov (ktorú často kritizovaní buržoázni vedci majú) a takto naša kritika ostáva iba na povrchu a trpí nedostatočnou preukaznosťou. Marxistické osvetlenie úlohy malohontskej spoločnosti, v hodnotení ktorej sa „Achilova päta", obmedzenosť a kríza buržoáznej vedy u nás, ukazuje veľmi jasne, sa priamo núka. Problém, ako si ho nastolil dr. T. Münz, je preto veľmi aktuálny, zároveň však kladie zvýšené nároky na autora.

Z hľadiska vytýčeného cieľa i z hľadiska spomínaných nárokov mali by sme niekoľko pripomienok k práci dr. T. Münza. Týkajú sa predovšetkým celkovej štruktúry i metodologických postupov v jeho diele.

V recenzii knihy prof. Čečetku o S. Tešedíkovi a knihy dr. Gašparíka o J. Palárikovi sme poukázali na nedostatky ich úvodných, rámcových kapitol. Podobnej chyby sa opäť dopustil v recenzovanej práci aj dr. Münz. Jeho rámcová kapitola *Osvietenstvo* je v práci izolovaná, je viac-menej cudzím telesom a okrem toho aj chronologicky končí tam, kde by mala vlastne začínať — deväťdesiatymi rokmi. Autor poukazuje na začiatku na to, že zo zahraničných vplyvov na „náhľady filozofov" malohontskej spoločnosti najviac pôsobilo osvietenstvo francúzske a nemecké. Prevažnú časť miesta v tejto kapitole venuje osvietenstvu francúzskemu v XVIII. stor., avšak v nasledujúcich kapitolách sa už k tomuto vplyvu nevracia. Menšiu pozornosť venuje osvietenstvu nemeckému, hoci práve toto by si bolo zaslúžilo väčšiu pozornosť. To, čo napísal T. Münz o osvietenstve francúzskom a nemeckom, sú veci známe, hoci aj tu máme výhrady proti niektorým jeho záverom (hovorí napr., že cieľom hlavného útoku francúzských osvietencov bola cirkev a náboženstvo a o niečo ďalej cituje slová Leninove, že „v tom čase, keď písali osvietenci XVIII. stor. ..., všetky spoločenské otázky viedli k boju proti nevoľníctvu a jeho zvyškom". Podobne sa nám zdá napr. nesprávnym hovoriť v súvislosti s francúzskym osvietenstvom o „duchovnokultúrnom kozmopolitizme". Ide tu o osvietenský humanizmus, ktorý je pokrokovou črtou francúzskeho osvietenstva.) Podľa nás v tejto kapitole, odhliadnuc od naznačenia základných problémov hospodárskych, sociálnych a politických, mala sa venovať pozornosť rozkladu feudálneho svetonázoru a počiatkom buržoázneho myslenia u nás. V tejto súvislosti mal sa autor pokúsiť opísať, aspoň náznakovite, kedy a ako k nám začali prenikať idey západoeurópskych osvietencov a ako boli u nás aplikované. Jedine na tomto podklade mohol spoľahlivo vysvetliť a zhodnotiť aj „náhľady filozofov" malohontskej spoločnosti. Je síce pravda, že tieto otázky nie sú dostatočne prebádané, na druhej strane však základné línie už poznáme.

Zjavný rozklad feudálneho svetonázoru a počiatky buržoázneho myslenia začínajú sa u nás zhruba od polovice XVIII. stor. Napr. aj na trnavskej univerzite, ovládanej ešte stále jezuitmi, po reforme roku 1752 dochádza vo vyučovaní filozofie k uplatňovaniu protischolastického kurzu a k slovu sa dostáva „philosophia recentoris". Je to filozofia vyslovene eklektická, no jednako už tu sa dáva v mnohých smeroch prednosť filozofom moderným pred scholastickými. Najmä sa vysoko vyzdvihuje význam empiricky pestovaných prírodných vied (o tomto štúdia Csapodi Csabu, *Két világ határán — Fejezet a magyar felvilágosodás törté-*

netéből, Századok, roč. 1945—46). Tento nový kurz bol čiastočne vynútený rozvojom prírodných vied, čo malo za následok snahu odstrániť očividné a neudržateľné rozpory medzi učením cirkvi a vedou. Už u trnavských filozofov, Jaslinského, Revického, Ivaniča, stretávame sa so zárodkami obrany náboženstva z tej platformy ako u členov malohontskej spoločnosti. No okrem tlaku prírodných vied, čo dalo na západe podnet k vytvoreniu nových filozofických systémov, na feudálno-cirkevný svetonázor, už v sedemdesiatych rokoch XVIII. stor. šíria sa u nás proticirkevné a protináboženské názory západoeurópskych osvietencov. Tieto vplyvy dokazujú napr. knihy profesorov teológie na trnavskej univerzite, Jána Molnára a Ľudovíta Csapodiho, namierené proti ateizmu, deizmu a náboženskému indiferentizmu. V rokoch 1767 a 1768 vydáva dokonca Miestodržiteľská rada nariadenie, aby sa trestala náboženská ľahostajnosť a voľnomyšlienkárstvo. Okrem toho sa v Uhorsku šíria a prispôsobujú v tomto období spoločenské názory francúzskych osvietencov. Vplyv idei francúzskej revolúcie vyvrcholil v hnutí uhorských jakobínov, v ktorom sa účastnili aj Slováci (napr. Solarčík, Vrchovský, Abafi a i.; o prenikaní a vplyve myšlienok západoeurópskeho osvietenstva u nás v druhej polovici XVIII. stor. pozri dielo Eckhardta S., *A francia forradalom eszméi Magyarországon*, Budapest 1924.).

Ešte väčším nedostatkom tejto kapitoly je, že autor sa tu nepokúsil o hlbší rozbor jozefínskeho „osvietenského" absolutizmu a jeho neskorších foriem. „Osvietenský" absolutizmus, to nie sú iba reformy panovníkov, ale je to predovšetkým *ideológia* absolútnej monarchie v tomto období. V hospodárskych, spoločenských a politických názoroch ideológov habsburského „osvietenského" absolutizmu, Martiniho, Sonnenfelsa (ktorý bol aj učiteľom Jána Feješa) a i., je kľúč k výkladu a pochopeniu spoločenských názorov malohontských „filozofov". „Osvietenský" absolutizmus bol legálnou cestou, ktorou k nám prenikali spoločenské názory západoeurópskych osvietencov, najmä Rousseaua a Montesquieua a už on urobil deformáciu ich revolučnosti a prispôsobil ich svojim feudálno-reformistickým snahám. Podobnú deformáciu vo svoj triedny prospech robila aj uhorská šľachta. Tieto z revolučnosti vykliešťené názory, napr. Rousseauova teória spoločenskej zmluvy, jeho idealizácia primitívnej rovnosti ľudí a idealizácia roľníctva, štátoprávne teórie Montesquieua a i., boli u nás už na konci XVIII. stor. všeobecne rozšírené a známe často už bez toho, že by sa boli viazali na mená ich pôvodcov, francúzských osvietencov.

Ak jozefínskemu „osvietenskému" absolutizmu, ktorý bol platformou aj pre našich ľudových osvietencov, pripisujeme určitú progresívnu úlohu pri kliesnení cesty buržoáznemu mysleniu, platí to iba do výbuchu francúzskej revolúcie. Po nej v ideológii „osvietenského" absolutizmu dostávajú sa na povrch protirevolučné, reakčné prvky. Túto zmenu „fyziognómie starej politickej moci" výborne pre pruské dejiny vystihuje Marxova charakteristika absolútnej monarchie, ktorá sa s podivuhodnou analógiou vzťahuje i na pomery u nás. Marx tu hovorí: „Tak sa teraz absolútna monarchia pokúša namiesto *centralizovania*, v čom pozostávala jej vlastná civilizačná činnosť, *decentralizovať*. Vychádzajúc z porážky feudálnych stavov a zúčastňujúc sa čo najčinnejšie na ich zničení, pokúša sa teraz zachovať aspoň *zdanie* feudálnych rozdielov. Kým predtým podporovala obchod a priemysel a súčasne s tým rozmach meštianskej triedy ako potrebné podmienky tak národnej moci, ako aj vlastného lesku, zastupuje teraz absolútna monarchia obchodu a priemyslu, ktoré sa stali stále nebezpečnejšími zbraňami v rukách už veľmi silnej buržoázie, všade cestu. Z mesta, rodiska jej vyzdvihnutia, vrhá bojazlivý a otupený pohľad na vidiek, pohnojený mŕtvolami jej starých, hrdinských protivníkov . . . (K. Marx, O absolútnej monarchii; v publikácii Marx-Engels-Lenin-Stalin, *Zur deutschen Geschichte I.*, Dietzverlag, Berlin 1953). Aj u nás sa po Francúzskej revolúcii úplne mení „fyziognómia starej politickej moci". Nastupuje obdobie teroru a reakcie, ktorá dosahuje vrchol v metternichovskom systéme. Heslo reakcie: „Jednota trónu a oltára", uplatňuje sa aj u nás vo všetkých oblastiach spoločenského života. Panovník, šľachta a cirkev sa spájajú a brutálnou silou drvia každý prejav pokroku. V tomto období feudálna uhorská ústava, proti ktorej Viedeň bojovala v podstate od XVI. stor., stáva sa vzornou a ideálnou. Koloniálnu politiku Viedne voči Uhorsku podporovala dokonca i sama uhorská šľachta. Postoj Metternicha k priemyslovému rozvoju Uhorska je známy. V riešení poddanskej otázky sa až do roku 1836 zo strany vládnúcich tried neurobil ani krôčik. Situácia poddaných

sa neustále zhoršuje, najmä po konjunktúre v napoleonských vojnách a krátko po nej rapídne vzrastá proces pauperizácie poddanských más. Ľud je nespokojný, búri sa. Roku 1831 zachvátilo celé východné Slovensko veľké roľnícke povstanie, po Dóžovom najväčšie v našich dejinách. To sú všetko signály rozkladu a neriešiteľnej krízy feudálneho spoločenského poriadku u nás. Reakcia trúbi na poplach na záchranu „večného poriadku", posväteného samým pánom bohom. Tieto „záchranné práce" vtlačili hlboký pečať celému duchovnému životu u nás. Tento prúd strhol aj našich starších ľudových osvietencov, J. I. Bajzu, J. Fándlyho a i., preráža aj v činnosti mnohých našich ranoobrodenských spisovateľov, napr. J. Palkoviča, B. Tablica, P. Michalku a úplne nezahalene sa prejavil v činnosti Malohontskej učenej spoločnosti, najmä u Jána Feješa. Obdobie po roku 1790 líši sa teda do určitej miery kvalitatívne od obdobia predchádzajúceho a bolo by si žiadalo v práci T. Münza zvláštnu pozornosť a hlbšiu analýzu.

Jadro práce T. Münza — „náhľady filozofov" malohontskej spoločnosti je v portrétoch o jej hlavných predstaviteľoch. Tu sa rieši špeciálna filozofická problematika a tu je aj vedecký prínos diela z hľadiska dejín filozofického myslenia na Slovensku. Zdá sa nám však, že členenie tejto časti na jednotlivé portréty, navzájom viac-menej uzavreté a izolované, a ich vnútorné členenie podľa disciplín buržoáznej filozofie nie je práve najšťastnejšie (podľa všetkého T. Münz v tomto podľahol kritizovanému A. Hirnerovi). Táto metóda má celý rad nevýhod. Autor sa musí často opakovať, nemôže ísť do hĺbky a ani nemôže dostatočne vystihnúť isté ideové diferencie, ktoré boli medzi členmi malohontskej spoločnosti.

V portrétoch položil T. Münz váhu, a iste je to veľmi správne, na sociálne názory malohontských filozofov. Z tohto aspektu hodnotil aj ich iné názory. Najväčšiu pozornosť venoval sociálnym názorom J. Feješa. Tu sa však najjasnejšie ukazuje, ako by bolo bývalo žiadúce v predchádzajúcej kapitole alebo aspoň tu hlbšie rozobrať sociálne názory jozefínskeho „osvietenského" absolutizmu, najmä jeho predstaviteľov Martiniho a Sonnenfelsa. T. Münz si vôbec nevšímol názory J. Hrdličku a najmä spisok rochowovca Petra Záborského *Chvála stavu sedlského* (Vacov 1795), ktorý svojou tendenciou i obsahom sa veľmi podobá Feješovmu spisu *Hlas volající k sedlákum*. Pre plné zhodnotenie Feješa by bolo bývalo treba všimnúť si hlbšie aj sociálne názory S. Tešedíka, J. I. Bajzu, J. Fándlyho a najmä Gregora Berzeviczyho. V tých sú totiž isté relatívne klady proti Feješovým záporom. T. Münz nepoukázal tiež v dostatočnej miere na jestvujúce názorové rozpory a rozdiely medzi zemanom J. Feješom a ostatnými členmi malohontskej spoločnosti, nezemanmi. Ide tu totiž o prejavy emancipačného procesu inteligencie ľudového alebo meštianskeho pôvodu z inteligencie feudálnej na inteligenciu buržoáznu. Toto pozorujeme u nás už skôr, od dôb Márie Terézie, napr. u A. F. Kollára, J. Bencúra, D. Lehockého, J. Fándlyho a najmä J. I. Bajzu. Tieto snahy sa veľmi vyhranene prejavili v deväťdesiatych rokoch, keď sa táto inteligencia pod priamym vplyvom Francúzskej revolúcie otvorene dožaduje rovnosti pred zákonom, práva na úrady, vyhradené takmer výlučne šľachticom a pod. (Tieto požiadavky vyslovil napr. A. Belnay, profesor na bratislavskom lýceu v spise *Reflexiones cunctorum Hungariae civium non nobilium*, 1790, tiež nemecky). Ako vidieť na niektorých protišľachtických prejavoch členov malohontskej spoločnosti, tento proces napriek reakcii a „jednote trónu a oltára" (ide zväčša o kňazov) trvá a prejavuje sa často špecifickým postojom i v iných otázkach. T. Münzovi by sa snáď vôbec dalo vyčítať, že historický zreteľ všeobecne neuplatňuje dostatočne hlboko a okrem toho často príliš priamočiaro aplikuje triedny aspekt na úkor hlbokej marxistickej analýzy základných filozofických problémov i v nuansoch myslenia tohto obdobia, čo by bolo obzvlášť dôležité z hľadiska špecifického zamerania jeho práce. Takýto rozbor má napr. pri Šteigelovi, kde hlbšie rozoberá Kantovu filozofiu, ale napr. pri Feješovi vôbec nespomína jeho pamflet proti Fichtemu. Podobne aj niektoré iné Feješove spisy by si boli zaslúžili hlbší rozbor a pozornosť.

No napriek všetkým týmto našim výhradám a kritickým pripomienkam hodnotíme Münzovu prácu kladne. Domnievame sa, že svoj hlavný cieľ — rozbiť buržoáznu legendu o Erudita societas Kis Hontensis — splnil. Obzvlášť presvedčivo deglorifikoval J. Feješa, feudálneho arcireakcionára, ktorého niektoré názory ešte i dnes poburujú. Týmto zároveň dokázal aj obmedzenosť a krízu buržoáznej vedy, ktorá vytvorila aureolu pokrokovosti a učenosti okolo J. Feješa a

celej spoločnosti. Tu by sa však bolo snáď žiadalo, aby T. Münz v celej svojej práci mal pred očami, že jeho práca je predovšetkým kritikou názorov buržoáznych vedcov, ale zároveň mal podľa našej mienky predsa len poukázať na rozdiely (u niektorých iba rozpaky) v hodnotení predstaviteľov malohontskej spoločnosti (napr. Š. Janšák prvý u nás jednoznačne poukázal na J. Feješa ako na reakcionára a nepriateľa ľudu). V určitých rozdieloch v hodnotení sa konečne do istej miery odráža u nás aj vývin buržoáznej demokracie a myslenia od vzniku ČSR až po tzv. slovenský štát, keď u nás kríza kapitalistického spoločenského poriadku vrcholí a keď iracionalizme, mysticizme, v kulte scholastiky vytvára sa analogická atmosféra temna ako v období metternichovskej reakcie. Prínos práce T. Münza spočíva konečne aj v osvetlení procesu rozkladu feudálneho svetonázoru a myslenia v období neriešiteľnej krízy tohto spoločenského zriadenia. Sme presvedčení, že základné hodnotiace závery T. Münza sú správne a majú konečnú platnosť.

J. Tibenský

LISTY PODDANÝCH Z ROKOV 1538—1848. Na vydanie pripravil Pavol Horváth. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1954. Strán 371, 15 str. obr. príl.

Upevnenie feudálnych výrobných vzťahov po likvidácii Dóžovho povstania, rast alodiálnej tovarovej výroby, turecký vpád, protihabsburské stavovské povstania a s nimi súvisiaci častý prechod vojsk krajinou mali za následok zhoršenie postavenia poddaného ľudu. Aj keď maďarská i slovenská buržoázna historiografia sa týmto faktom zaoberala, neodhalila jeho pravé príčiny a tým menej venovala pozornosť spôsobom, ktorými sa poddaní usilovali o zlepšenie svojho úbohého položenia. Dnes sa zvlášť pociťuje nedostatok publikácií, ktoré by nielen vedeckým kruhom, ale najmä širšej verejnosti názorne poukázali na ťažký sociálny i hospodársky útlak a boje poddanského ľudu za zmenu tohto stavu v ich najrozličnejších formách.

Významným príspevkom v tomto smere je recenzovaná publikácia, v ktorej sa jej zostavovateľ Pavol Horváth venoval najnižšej forme boja poddaných za zlepšenie svojho položenia: listom, v ktorých sa poddaní sťažujú na najrozmanitejšie spôsoby vykorisťovania, ktoré museli znášať. Zhromaždil v nej 250 listov v národnej reči z obdobia viac ako tristo rokov. Vydaniu listov predoslal úvod, v ktorom prístupným štýlom stručne načrtol hospodárske i sociálne pomery, aké sa na Slovensku vyvinuli od potlačenia roľníckeho povstania, vedeného Dóžom, až do roku 1848, keď uhorský snem pod tlakom revolučných pohybov pracujúcich más uzákonil zrušenie poddanstva. Poukazuje v ňom hlavne na to, že vykorisťovanie roľníkov zemepánmi sa dialo privlastňovaním si ich nadpráce pomocou troch druhov feudálnej renty: peňažnej, naturálnej a robotnej, ktoré až do tereziánskej úpravy poddanských pomerov záviseli úplne od panskej ľubovôle. Okrem zemepána najviac zaťažovali poddaných štátne a stoličné dane a služby, najmä však ubytovávanie, stravovanie a transport vojska, ktoré sa pritom dopúšťalo i rozličných násilností a lúpeží. Zdôraznil, že i tereziánsky urbár bol príliš konzervatívny a nesplnil očakávanie poddaných na radikálnejšie zlepšenie ich postavenia: ba tým, že zemepáni využívali túto reformu na ďalšie zaberanie poddanskej pôdy, položenie roľníkov sa ešte zhoršovalo.

Vlastné listy sú významným svedectvom týchto pomerov a obrazom ťažkého položenia slovenského poddaného ľudu, ako aj jeho úsilia toto postavenie zlepšiť. Vydavateľ sa tu snažil z množstva materiálu vybrať taký, ktorý by ťažký život i neustály zápas ľudí proti feudálnemu násiliu čo najcharakteristickejšie a najživšie dokumentoval. Podarilo sa mu to najmä pri ilustrácii ťažkosti feudálnej renty. Nie je to nijako na ujmu proporcionality edície, keď temer v tretine publikovaných listov sa poddaní sťažujú na roboty a ich zvyšovanie. Stále rozsiahlejšie zavádzanie hospodárenia šľachty vo vlastnej réžii malo za následok, že k práci na svojich majeroch potrebovala čoraz väčšie množstvo pracovných síl. Tým však, že svoje majere zväčšovala na úkor poddanskej (hlavne opustenej) pôdy, spôsobovala zároveň ochudobňovanie roľníkov i nový rast robotných povinností. Nie je preto div, že poddaní si najviac sťažujú na „neznesitedlne a egypske faraonovske roboty" (č. 14). Ďalšími dôležitými príčinami k sťažnostiam boli stále zvyšovania peňažných a naturálnych dávok a iných poddanských povinností, zaberanie pôdy,

lúk, lesov i pasienkov, zlé zaobchádzanie zo strany vrchnosti a jej úradníkov, pustošenie vojskom a náklady na jeho vydržiavanie a z tohto všetkého vyplývajúca bieda a často veľká zadlženosť poddaných. Charakteristické sú i sťažnosti mestečiek, ktoré zemepáni olupovali o ich výsady. Menej pozornosti sa pri výbere venovalo triednemu rozvrstveniu dediny; úloha richtárov ako panských prisluhovačov a tzv. slobodníkov v živote dediny nevystupuje tu dosť zreteľne. Žiadalo sa tiež, najmä od konca XVIII. stor., viac dokumentovať prenikanie kapitalistických výrobných vzťahov na dedinu a stanovisko, aké k ich vplyvom poddaní zaujímali.

Ponosy sú vo väčšine prípadov záležitosťami celých dedín. I keď ich vo väčšine prípadov nepísali sami poddaní, veľmi dobre vidieť, že boli písané podľa ich diktátu. No napriek tomu, že sú formulované ponížene a prosebne, badať z nich, že poddaní v krajných prípadoch boli hotoví siahnuť i k vyššej forme odporu, k úteku z pôdy, čím by zemepán stratil nielen peňažnú a naturálnu rentu, ale hlavne pracovné sily.

Proporcionalita pri tematickom výbere listov — okrem uvedených výhrad — je správna, hoci sa v publikácii nachádza i niekoľko listov menej typických, v ktorých jasne nevyniká to, čo ukázať bolo snahou vydavateľa. Nie je to však tak pri časovom rozvrstvení, keď do roku 1770 je uverejnených iba 88 listov, ostatné až po ňom. Je síce pravda, že tereziánska reforma pozdvihla sebavedomie poddaných a zároveň neprístojnosti zapríčinené zemepánmi pri jej uskutočnení dávali veľa príčin k ponosám, no napriek tomu sa nedá povedať, že by množstvo uverejnených listov z jednotlivých období bolo v priamom pomere k listom napísaným. Táto skutočnosť sa však dá vysvetliť jednak tým, že P. Horváth so zreteľom na popularizačný charakter tejto edície vyberal iba listy písané v slovenskej reči (listov písaných maďarsky i latinsky je zo XVII. i zo zač. XVIII. stor. hodne), jednak tým, že v našich archívoch — o ktoré sa prejavuje vážna starostlivosť iba od nedávna — nie je ešte možná dokonalá a presná orientácia.

Vydavateľ sa snažil, ako podotýka v edičných poznámkach, priblížiť vydané listy čo najviac dnešnému čitateľovi. Dosahuje to tým, že zachovávajúc jazykový charakter pôvodiny vyjadruje zrakovú stránku modernými grafickými znakmi. Nedostatkom pri prepise textov je nedôslednosť pri zachovávaní vytýčených pravidiel (nejednotný prepis skratiek, cudzích slov, skupiny au vo funkcii ou, občasné nevhodné vsuvky), našťastie nie veľmi častá. Každý list je uvedený stručným regestom, vystihujúcim podstatu sťažnosti, na konci je odkaz na miesto uloženia. Edíciu doplňuje ukazovateľ obsahu listov, ktorý umožňuje orientáciu, ďalej vysvetlenie skratiek, cudzích slov a výrazov, miestny register a fotokópie desiatich listov.

Publikácia svojou prístupnosťou a názorným zobrazením žalostného stavu slovenských poddaných za feudalizmu poskytne i širšej verejnosti hlbšie poznanie minulosti nášho ľudu a tak iste splní svoje populárnovedecké poslanie.

J. Wacka

K PROBLEMATIKE TRIEDNEJ ŠTRUKTÚRY OBYVATEĽSTVA SLOVENSKA. Ján Svetoň, Vývoj triednej štruktúry obyvateľstva Slovenska za kapitalizmu. Ekonomický časopis II, č. 6, str. 523—546.

Pre historický výskum vývoja našej spoločnosti je dôležité poznať, aké bolo v tej-ktorej etape tohto vývoja triedne zloženie obyvateľstva Slovenska a celej ČSR. Žiaľ, nemáme vždy poruke spoľahlivý materiál, ktorý by nám umožňoval skúmať triedne zloženie obyvateľstva našej vlasti. Čím ďalej do minulosti, tým sú dáta, pokiaľ nejaké sú, menej spoľahlivé a menej vyhovujúce. Ani materiál vzniknutý sčítaniami ľudu v posledných sto rokoch nemožno bez veľkých ťažkostí a kritičnosti použiť na skúmanie naznačeného triedneho rozvrstvenia obyvateľstva, pretože sčítania, resp. výsledky týchto sčítaní spracované štatistickými úradmi z pochopiteľných príčin nesledovali často takýto cieľ. Historik je preto odkázaný len na údaje, ktoré sú približné alebo nás len nepriamo približujú k určeniu toho, čo sa chceme o triednom zložení obyvateľstva dozvedieť. Preto treba vítať každý príspevok štatistikov, ktorí sa pokúšajú o riešenie problematiky triedneho zloženia obyvateľstva, ktorého poznanie je také závažné pre každú stránku výskumu spoločenských javov v minulosti. Cenným príspevkom v tomto smere je rozprava Jána Svetoňa *Vývoj triednej štruktúry obyvateľstva Slovenska za kapitalizmu,*

uverejnená v Ekonomickom časopise, roč. II, č. 6, str. 523—546. Svetoň sa zaoberá problematikou, naznačenou nadpisom jeho rozpravy, čisto len zo štatistického ohľadu a nepúšťa sa, na škodu veci, do rozboru číselných údajov, poučený historickým vývojom našej spoločnosti v období vymedzenom sčítaniami ľudu od roku 1880, keď už robotnícka trieda nastupuje organizovane do popredia historických udalostí, až do posledného sčítania roku 1950, keď robotnícka trieda u nás má pevne vládu a rozhodovanie v štáte vo svojich rukách. Jednako to, čo Svetoň uvádza o triednom zložení obyvateľstva Slovenska v spomínanom období, je veľmi užitočné i pre historikov. Okrem iného Svetoň uvádza, že v rokoch 1880—1940 pribudlo na území Slovenska vyše 1 milión obyvateľov, že tento rast obyvateľstva nebol nijako rovnomerný, ale neuvádza príčiny. To ukáže azda až práca pracovníka Zemepisného ústavu dr. J. Hanzlíka, pripravovaná práve do tlače za účinnej spolupráce odborných spolupracovníkov Štátneho štatistického úradu. Súčasne Svetoň uvádza, že za to isté obdobie stratilo Slovensko vysťahovalectvom asi 700 000 ľudí. Svetoňove vývody, pokiaľ sa týkajú v ďalšom vývoja štruktúry obyvateľstva Slovenska podľa hospodárskych odvetví a najmä vývoja triednej štruktúry podľa jednotlivých odvetví hmotnej výroby so zreteľom na obyvateľstvo príslušné do poľnohospodárstva, priemyslu a dopravy, do nevýrobných odvetví, a napokon vývoja triednej štruktúry všetkého obyvateľstva, prirodzene, trpia istou nesúrodosťou, čo zaviňuje práve skutočnosť, že spracúvaný štatistický materiál nebol vždy jednako spracúvaný v štatistických publikáciách, takže autorovi nebolo možné podať súvislé vylíčenie štruktúry obyvateľstva Slovenska od roku 1880 až do roku 1950. Z mnohých zaujímavých konštatovaní Svetoňovej rozpravy stačí azda ešte uviesť, že za obdobie od roku 1890 do roku 1930 vzrástlo obyvateľstvo Slovenska o 730 000 obyvateľov, teda o 28,8%, pričom proletariát vzrástol v tomže období o 464 000, teda o 36%, a keby nebolo došlo k rozsiahlemu vysťahovalectvu, bol by tento vzrast činil asi pol milióna ľudí, teda asi 60% všetkého obyvateľstva by bolo patrilo k proletariátu. Porovnávajúc stav triedneho rozvrstvenia obyvateľstva roku 1930 so stavom roku 1953, odhadnutým podľa výsledkov sčítania ľudu roku 1950, ktoré boli autorovi k dispozícii, tvorí skupina obyvateľstva pozostávajúca z robotníkov, ostatných zamestnancov a družstevných výrobcov 73,6 % všetkého obyvateľstva Slovenska, z čoho tvoria robotníci 52,2 % a družstevní výrobcovia 9,4 %. Skupina obyvateľstva, v ktorej sú príslušníci drobných a stredných roľníkov, ako aj drobní živnostníci, tvoria 25 % (drobní roľníci 11,9 %, strední roľníci 11,8 %), kým statkári a kulaci tvorili len 1,2 %. V závere autor konštatuje, že prakticky u nás už veľkoburžoázia nejestvuje, kým buržoázia sa prakticky koncentruje ešte v kulackom živle na dedine. Toto autorovo konštatovanie príliš zjednodušuje skutočnosť, ktorá je komplikovanejšia, pravda, z príčin, ktoré autorovi ako štatistikovi nie sú také bezprostredné. Svetoňova rozprava jednako ukazuje na potrebu podrobného prieskumu dát o stave obyvateľstva, najmä v období kapitalistického vývoja našej spoločnosti, no práve tak by bolo treba povšimnúť si aj pomery v starších obdobiach, pre ktoré, žiaľ, nemáme dosť pramenného materiálu. Bez dôkladného poznania triednej štruktúry obyvateľstva v minulosti nemožno plne chápať dejinný vývoj, triedne boje, ekonomické pomery a pod. Nedostatky Svetoňovej rozpravy, práve tak ako v tomto smere aj nedostatky prác našich historikov, svedčia len o tom, že v budúcnosti historik bude musieť úzko spolupracovať so štatistikom a naopak. Svetoňov zaujímavý, podnetný a v istom zmysle aj priekopnícky príspevok nás k tomu nástojčivo nabáda.

Bk

ARCHIVNÍ ČASOPIS, ROČNÍK IV. (1954). Vydáva Archivní správa Ministerstva vnitra, vychádza štyrikrát do roka.

Všetky čísla 4. ročníka Archívneho časopisu prinášajú články a zprávy, v ktorých sa venuje pozornosť vládnemu nariadeniu o archívnictve a dôsledkom, ktoré vyplývajú z tohto nariadenia pre československé archívnictvo po stránke organizačnej a pracovnej. Vydaním vládneho nariadenia zo dňa 7. mája 1954 dostáva naše archívnictvo jednotnú organizáciu s vrcholnou inštitúciou Štátnou archívnou správou pri Ministerstve vnútra. Touto úpravou sa odstraňuje doterajšia organizačná roztrieštenosť a vytvára lepší predpoklad a možnosť ďalšieho rozvoja čs.

archívnictva tak po stránke organizačnej, ako aj z hľadiska metodickej úrovne, všestranného sprístupnenia a maximálneho využitia všetkého archívneho materiálu v ČSR, ktorý sa vládnym nariadením vyhlasuje za jednotný štátny archívny fond. Uvedené skutočnosti komentujú články: *Státní archivní komise projednala návrh vládního nařízení o archivnictví, Celostátní aktiv archivních pracovníků, K vládnímu nařízení o archivnictví.*

Vládnym nariadením o archívnictve sa uskutočnili staré želania archívnych odborníkov: zjednotenie nášho archívnictva do jednotnej organizácie s jednotnou správou. Stručný prehľad názorov na archívnu prácu a snáh archívnych odborníkov o organizačné upevnenie archívnictva v českých krajinách za posledných sto rokov podáva Zdeněk Šamberger v článku *Na okraj vládního nařízení o archivnictví.* Ten istý autor vo svojom príspevku *Důsledky vládního nařízení pro další rozvoj archivní vědecké práce* zdôrazňuje nutnosť vedeckého spracovania novodobého archívneho materiálu, ktorému sa v minulosti venovala minimálna pozornosť a ktorý je dôležitý pre dejiny triednych bojov, robotníckeho hnutia a KSČ. O metódach archívnej práce, ktorými sa v Ústrednom archíve Ministerstva vnútra spracúva takýto novodobý materiál a sprístupňuje bádateľom vo forme tematických katalógov, píše Ľuba Durdíková pod nadpisom *Nové methody zpřístupňování archivních fondů.*

Starostlivosťou Štátnej archívnej správy usporiadali sa roku 1954 dva archívne semináre, o ktorých referuje Archivní časopis pod názvom *K otázkám archivní methodiky.* Na seminári v Brne vydali poprední archívni teoretici a archivári uznesenie o jednotných zásadách pre spracovanie archívneho materiálu a určili zásadné princípy usporadovania archívnych fondov, inventarizácie a katalogizácie listín, rukopisov a staršieho aktového materiálu. Na druhom seminári v Prahe sa prerokovali a ustálili najmä hlavné zásady spracovania najnovšieho archívneho materiálu, jeho inventarizácie a katalogizácie.

Dôležitou úlohou, ktorú v rokoch 1953—54 konali archívni pracovníci, boli revízie škartácie spisovní úradov a podnikov všetkých rezortov. Ťažiskom významu škartácie popri uvoľnení množstva bezvýznamného spisového materiálu ako suroviny pre papierenský priemysel bolo najmä objaviť a zachrániť cenný písomný materiál dokumentujúci život a boje robotníckej triedy, ako aj písomnosti hospodárskej povahy, majúce význam z hľadiska historického a pre potreby výskumu. O funkcii škartačnej subkomisie v tejto akcii, ako aj o opatreniach urobených v záujme skvalitnenia škartácie referuje Jaromír Charous v práci *O práci Skartační subkomise při Státní archivní komisi.* Článok Jozefa Blechu *Účetní doklady a účetní knihy jako archivní materiál* pomáha pracovníkom zúčastňujúcim sa revízií škartácie registratúr úradov a podnikov poznať archívnu hodnotu jednotlivých druhov písomností účtovnej evidencie v rámci rozličných účtovných sústav. Pracovníci Krajského archívu v Prahe uverejňujú svoje skúsenosti, ktoré získali pri reviziách škartácie spisovní národných výborov, súdov a podnikov svojho kraja v článku *Zkušenosti z archivních prohlídek.*

Popri oboznamovaní s aktuálnymi problémami nášho archívnictva významnou úlohou Archívneho časopisu je informovať československých archivárov o najdôležitejších otázkach a pracovných metódach archívnictva v SSSR a v ľudovodemokratických štátoch. Štvrtý ročník prináša obsiahly referát o knihe S. N. Valka *Sovetskaja archeografia,* vydanej roku 1948 v Moskve, ktorý informuje o hlavných zásadách sovietskej archeografickej práce a o formách vydávania archívneho materiálu v SSSR. Autor podáva vo svojej knihe prehľad vývinu tejto pomocnej vedy historickej, ktorej úlohou je vypracovanie publikačných metód historických dokumentov, ako aj ich príprava na vydanie. Kriticky hodnotí Základné pravidlá publikovania dokumentov štátneho archívneho fondu SSSR z roku 1945 a v posledných dieloch svojej knihy podáva prehľad publikácií prameňov k dejinám SSSR z obdobia predrevolučného Ruska i z obdobia sovietskeho, ktoré vyšli po roku 1917. Z výpočtu publikácií je zrejmá pohotovosť sovietskej archeografie vystihnúť aktuálne potreby pri voľbe tematiky publikácií. V tomto môže byť sovietska archeografia vzorom aj československým archívnym pracovníkom pri vydávaní prameňov, ktoré S. N. Valk považuje za jednu z popredných úloh archívov.

Niekoľko článkov podáva základné informácie o pomeroch v archívnictve ľudovodemokratických štátov (*Maďarské archívnictvo,* Volf, *Polské archivy v létech 1945—51,* Žáček, *Zásady a úkoly dnešního polského archivnictví, Bulharské ar-*

chivnictví, Sander, *Archivnictví v Německé demokratické republice)*. Vo všetkých týchto štátoch dostalo archívnictvo podľa vzoru SSSR jednotnú organizáciu a správu. Obzvlášť ťažké a zodpovedné úlohy pripadá vyriešiť archivárom v NDR a najmä v Poľsku, kde posledná svetová vojna zničila značné množstvo cenného archívneho materiálu. Množstvo archívov dislokovaných pred frontom na rozličné miesta sa navzájom pomiešalo a rozhádzalo. Najdôležitejšou a najnaliehavejšou úlohou archivárov v oboch štátoch je rekonštrukcia archívov, ktoré ušetrila vojna. Menšie škody spôsobila vojna aj archívom v Maďarsku. Hlavnými úlohami maďarských archivárov popri rekonštrukcii bola v posledných rokoch najmä škartácia spisovní, ktoré sa dostali v celosti do archívov; ďalej sprístupňovanie archívneho materiálu vo forme tzv. základných inventárov, ako aj sfotografovanie najcennejších archiválií. Bulharské archívnictvo je v začiatkoch budovania a popri organizačných prácach najdôležitejšou úlohou bulharských archivárov je získať cenný dokumentačný materiál, ktorý je dosiaľ v úschove u súkromníkov.

Stvrtý ročník Archívneho časopisu prináša aj teoretické články. František Beneš pod nadpisom *Pečetě a jejich význam* píše o funkcii pečate ako označovateľa vlastníctva i ako o prostriedku overenia právneho pokonania v rôznych historických obdobiach, ďalej o jej cene ako historickej pamiatky v prítomnosti. O aplikácii tzv. voľného provenienčného princípu, vysloveného nemeckým archívnym teoretikom A. Brennekem v diele *Archivkunde* na archívy, ktorých registratúrny poriadok nevyjadruje organizáciu a úlohy úradu alebo inštitúcie, najmä však na archívy bez akéhokoľvek predošlého usporiadania, ako aj o jeho prednostiach oproti časti náuky holandských archivárov (tzv. „registratúrny princíp") prináša príspevok článok od J. Pražáka *Tzv. volný provenienční princip*. Ten istý autor uverejňuje článok *K problematice inventarisace listin*, v ktorom sa snaží odstrániť doterajšiu terminologickú nejednotnosť a nevyhranenosť oboch pojmov.

Tretie číslo Archívneho časopisu prináša preklad článku poľského archívneho pracovníka Kazimíra Konarskeho *Úvod k inventáři archivního fondu*, v ktorom sa zdôrazňuje nutnosť, aby archívny inventár v úvode obsahoval dejiny organizácie úradu, dejiny a obsah fondu, jeho archívnu charakteristiku a konečne analýzu usporadovacích metód a inventarizácie. Pri splnení týchto predpokladov dostáva archívny inventár charakter vedeckej publikácie. Jozef Kollmann (v príspevku *K inventářům rakouských státních archivů)* kriticky hodnotí rôzne typy archívnych inventárov, vydávaných rakúskymi štátnymi archívmi od roku 1909. Poukazuje na ich kladné stránky i nedostatky v porovnaní s typom nášho prehĺbeného súpisu fondov a sprievodcu po archívoch. Vzhľadom na veľké množstvo dosiaľ vôbec archívne nespracovaného materiálu, ku ktorému veľmi často niet pomocných kníh a ktorý nemožno v krátkom čase všestranne sprístupniť a zinventarizovať, pokladá sa u nás všeobecne forma sprievodcov po archívoch v súčasnej dobe za najlepší a najprehľadnejší informačný prostriedok.

Každé číslo Archívneho časopisu doplňujú zprávy a recenzie archívnych publikácií, inventárov a edícií prameňov k dejinám vydaných v ČSR i v zahraničí.

Archivní časopis dobre plní svoje poslanie. Oboznamuje archívnych pracovníkov s aktuálnymi problémami archívnictva v ČSR, sprostredkúva skúsenosti získané na jednotlivých archívnych pracoviskách všetkým archivárom, informuje o pomeroch archívnictva v SSSR a v ľudovodemokratických štátoch, stará sa sústavne o zvyšovanie odbornej úrovne čs. archivárov, ako aj o doplňovanie ich teoretických vedomostí z odboru archívnictva.

Fr. Sedlák

SLOVENSKÁ LITERATÚRA. ČASOPIS PRE LITERÁRNU VEDU. ROČNÍK I, č. 1—4. Vydáva Slovenská akadémia vied. Bratislava 1954, str. 516. Hlavný redaktor akademik Andrej Mráz.

Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied po dokončení X. ročníka svojho vedeckého časopisu Literárnohistorického sborníka, ktorý vznikol svojho času zlúčením matičného Literárnovedného sborníka a Litteraria historica slovaca, vydávaného Slovenskou akadémiou vied a umení, počnúc rokom 1954 začal vydávať Slovenskú literatúru ako periodický orgán, vychádzajúci pravidelne štyri razy do roka. Podľa úvodných slov redakcie chce nový časopis venovať otázkam našej literatúry čo najširšiu pozornosť a neuzatvárať sa ani pred problémami vzťa-

hov slovenskej literatúry k literatúram iných, najmä susedných národov. Treba s potešením konštatovať, že nový časopis uverejňuje hodnotné príspevky, ktoré sa svojím obsahom dotýkajú aj problémov národnej histórie vôbec, ako zasa sa predpokladá, že naši literárnovední a literárnohistorickí pracovníci nachádzajú oporu a pomoc v práci historických pracovníkov. Práve pre túto vzájomnú odkázanosť oboch kruhov pracovníkov na výskume slovenskej národnej minulosti treba si starostlivo všímať výsledky prác na oboch stranách a usilovať sa o to, aby sa tieto výsledky nerozchádzali, ale čo najviac sa vzájomne doplňovali. Redakcia Slovenskej literatúry sa usiluje jednotlivé čísla usporiadať tak, aby sa príspevky týkali pokiaľ možno určitej problematiky, čo sa, pravda, vždy nepodarilo uskutočniť. V. Kochol v článku *Štúrovské úsilie o umelecký realizmus* (str. 17—38) uverejňuje časť zo svojej rozsiahlej štúdie o tomto predmete, ktorý prinesie v mnohých smeroch nové poňatie a pohľad na problematiku podloženú prirodzene i historickými faktami. K tejto problematike sa primkýňajú aj *Poznámky k ideovému výkladu poézie Jána Bottu* od M. Pišúta. Obidva príspevky ukazujú, koľko nevyriešených a nedoriešených, príp. doteraz len povrchne povšimnutých problémov vyplýva z obsiahleho generačného diela štúrovcov.

Druhé číslo Slovenskej literatúry obsahuje vedľa úvodných slov. J. Špitzera *Slovenské národné povstanie — veľká téma našej literatúry* (str. 145—148) štyri štúdie. I. Kusý sa v prvej z nich na tému *Zobrazenie kladného hrdinu v slovenskej próze o Povstaní* (str. 149—171) zaoberá problémom, ako zobrazili slovenskí spisovatelia vo svojich dielach s povstaleckou tematikou hrdinov veľkého zápasu o oslobodenie Slovenska a konštatuje, že len v zriedkavých prípadoch možno sa stretávať s kladnými hrdinami. Bř. Truhlář si všíma poéziu o Slovenskom národnom povstaní (172—182), A. Mráz skúma postavenie Kroniky v diele Petra Jilemnického, pričom by bolo treba všimnúť si toto dielo aj ako historický prameň, ktorým nesporne do značnej miery je. J. Špitzer dotýka sa literatúry v povstaleckej tlači (str. 196—213). Všetky tieto príspevky majú význam i pre historika zaoberajúceho sa Slovenským národným povstaním hlavne preto, že prinášajú zhrnutie materiálu z oblasti literatúry, ktorú historik povstania nesmie opomenúť.

V treťom čísle sú napospol príspevky textologického rázu, ku ktorým dali podnet zasadnutia textologickej komisie, ktorá je činná pri Ústave slovenskej literatúry SAV. Keďže pracovníci tohto ústavu sa zúčastňujú na rôznych edíciách staršej, ale najmä klasickej literatúry, pričom sa vyskytuje rad pálčivých textologických otázok, treba sa s nimi i verejne zaoberať a nájsť pokiaľ možno trvalé a uspokojivé riešenie. Textologická problematika literárnych vedcov sa úzko a živo dotýka aj historikov, keďže aj oni sa pri vydávaní textov neliterárnej povahy budú v budúcnosti stretávať s tými istými problémami, pravda, najmä ak pôjde o edície prameňov od vzniku spisovnej slovenčiny bernolákovskej a najmä štúrovskej. Karol Rosenbaum sa dotýka tejto problematiky v článku *Úlohy slovenskej textológie*, najmä pokiaľ ide o jej prejavy pri vydávaní slovenských klasikov. J. Ambruš v príspevku *Dielo Ľudovíta Štúra* z príležitosti chystaného akademického vydania nadhadzuje nielen problémy, ale i spôsob ich riešenia, kým Stanislav Šmatlák sa zaoberá v článku *O problematike vedeckého vydania diela P. O. Hviezdoslava* chystaným a už i uskutočňovaným vydaním diel nášho najväčšieho básnika. Škoda, že tieto príspevky nedoplnila redakcia výsledkami diskusií, pre ktoré boli úvodom. V súvislosti s týmito príspevkami treba uvítať návrh, aby sa literárne pozostalosti sústredili v literárnom archíve Matice slovenskej — Slovenskej národnej knižnice, ale práve tak by bolo treba zoskupiť aj rukopisy vedeckých autorov, ktoré budú dôležité pre štúdium dejín jazyka i rozvoja vedy. O tieto rukopisy, hlavne o originály a o rukopisy, z ktorých sa tlačilo, nikto sa zvlášť nestará. Keďže väčšina vedeckej literatúry sa vydáva v Slovenskej akadémii vied, treba tento archív zriadiť v jej rámci. Nemožno celkom súhlasiť s mienkou K. Rosenbauma, že slovenská textológia sa musí brániť pred tendenciami, ktoré chcú chápať text klasika len ako historický alebo filologický dokument, ale naopak, treba vydávanie textov našich klasikov, nech ide o tvorcov krásnej literatúry, či o tvorcov náukovej literatúry, vždy vydávať tak, aby čo najviac poslúžili všestranným záujmom a potrebám tak čitateľskej, ako aj vedeckej verejnosti.

V 4. čísle sa zaoberá M. Pišút v článku *O vzniku a význame almanachu Nitra z roku 1844* (421—431) prvým tlačeným prejavom slovenským, vydaným v štúrovskej spisovnej slovenčine. Aké neúplné je ešte stále naše bádanie historické i lite-

rárnohistorické o Jankovi Kráľovi, ukazujú dva príspevky A. Gašparíkovej-Horákovej, ktorá v článku *Priateľstvo manželov Němcovcov s Jankom Kráľom* (str. 82—99) obšírne hovorí o stykoch revolučného básnika s Němcovcami, ktorí sa v dobe bachovského absolutizmu zdržovali v B. Ďarmotách, odkiaľ Kráľ písaval zprávy do Lichardových Slovenských novín do Viedne v čase, keď tieto noviny neboli ešte úplne strohým nástrojom vlády a pripúšťali do zavedenia plného absolutizmu čulejšiu výmenu mienok. Gašparíková-Horáková odtláča Kráľové články zo Slovenských novín z rokov 1851—52, ktoré si doteraz naša história málo alebo vôbec nepovšimla, podobne ako aj styky Kráľovcov s rodinou Boženy Němcovej. V osobitnom článku *Janko Kráľ v Ďarmotách* tá istá autorka sa zaoberá činnosťou a životom Kráľovým v tomto meste, kam sa uchýlil po revolúcii. A. Hirner upozorňuje (str. 232—245) na Pamětník Společnosti Slovenské v Prešově a na neznámu štúdiu o básníctve zo šk. roku 1843/44. J. V. Ormis bezpečne zisťuje, že autorom niektorých epigramov uverejnených v Českej včele roku 1847 pod pseudonymom Čechobratr Protištúrsky je Ján Kollár a upozorňuje na zabudnutý údaj o slovanskom cítení Kollárovej dcéry z Dobšinského Sokola I. a napokon doplňuje Melicherčíkove údaje o jánošíkovských tradíciách tým, že Píseň o Jánošíkovi, pripisovaná A. Meškovi, je dielom J. Chalupku. Nedávno vydanú *Bibliografiu Jána Kollára* doplňuje údajmi A. Szklarska z Krakova *Bibliografiou J. K. v poľštine*, kým H. Batowski zoznamuje nás v článku *Kollár v Poľsku* (str. 432—458) s príspevkami poľských slavistov o Jánovi Kollárovi od roku 1822.

Bohatý obsah Slovenskej literatúry i vysoká úroveň príspevkov poukazujú na to, že slovenskí literárnovední pracovníci rozvíjajú rozvetvenú činnosť a dotýkajú sa problémov aktuálnych, ktoré napospol obohacujú naše vedomosti o našej literárnej i spoločenskej minulosti.

Bk

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS. ROČNÍK II., ČÍSLO 1—4. Vydáva Vydavateľstvo Slovenská akadémia vied. Hlavný redaktor dr. Ján Mjartan. Bratislava 1954, strán 471.

Počínajúc rokom 1953 vydáva Národopisný kabinet Slovenskej akadémie vied nákladom Vydavateľstva SAV miesto Národopisného sborníka, ktorý od roku 1939 vydávala najprv Matica slovenská a od roku 1950 do roku 1953 Slovenská akadémia vied a umení, časopis Slovenský národopis. V tomto časopise sa sústreďuje k publikačnej činnosti väčšina aktívnych slovenských národopiscov, ale i národopisci českí a z iných ľudovodemokratických krajín, pričom, čo treba osobitne kladne hodnotiť, i historickí pracovníci. Sledovať publikačnú činnosť našich národopiscov je nevyhnutné i pre historických pracovníkov, a to nielen preto, že národopis ako v podstate historicky orientovaná veda je v značnej miere závislý i od výsledkov historického výskumu a používa jeho výsledky, ale i historickí pracovníci sa môžu často veľmi podnetne poučiť z výsledkov národopisných výskumov a použiť ich pri vlastnej práci. Bude preto i pre budúcnosť len vítané, keď táto úzka spolupráca medzi našimi národopiscami a historikmi sa prehĺbi a zintenzívni v prospech rozvoja oboch vedných oblastí. Národopisnému kabinetu sa podarilo zoskupiť do činorodej práce výskumníckej i publikačnej vedľa interných pracovníkov aj značný počet externých spolupracovníkov nielen z radov národopiscov, ale i muzeálnych a k nim pribúdajú v poslednom čase aj niektorí historickí pracovníci, najmä tí, ktorí pracujú so starším pramenným materiálom a konajú výskumy v našich archívoch, v ktorých okrem čisto historického materiálu je aj mnoho doteraz neznámeho a neodkrytého materiálu, dôležitého pre poznanie národopisných pomerov nášho ľudu. Takýto materiál začína sústavne uverejňovať Slovenský národopis v osobitnej rubrike Materiálie-Archív. A. Húščava uverejňuje tu *Archívne pramene k etnografickým štúdiám* (str. 184—191), pričom ide o údaje národopisného charakteru, ktoré našiel v rôznych urbároch a štatútoch zo XVII. a XVIII. stor. Na inom mieste (str. 421—427) pokračuje A. Húščava v publikovaní národopisných materiálií, ktoré vyťažil z rôznych slovenských urbárov, uložených v Krajinskom archíve v Budapešti, kde študoval roku 1954. Húščavove príspevky doplňujú príspevky P. Horvátha a J. Wacku (str. 427—431), týkajúce sa napr. správy a artikúl obyvateľom a poddaným obce Malá Slatina z roku 1755 z archívu Zayovského, potvrdenia práva lovu rýb vo Váhu rybárom zo Žabinca z roku 1700

z archívu Illésházych v Dubnici. Príspevkom k výskumu starých mier a váh, s ktorým sa zaoberá sústavne v prítomnom čase A. Húščava, je jeho krátka rozprava o starej miere konopia a ľanu, zvanej kyta-kytka (str. 7—11), používanej pri vyberaní desiatok veľmi účinne aj na vykorisťovanie poddaného ľudu. Táto miera sa hojne používala, ako doklady ukazujú, na strednom Slovensku, kde bolo rozšírené pestovanie konopia i ľanu. Pre historický výskum najmä hospodárskych a sociálnych pomerov je znalosť starých mier akéhokoľvek druhu veľmi dôležitá, no doteraz tejto oblasti nevenovala ani naša ani uhorská historiografia takmer žiadnu pozornosť. Len po podrobnom výskume, ktorý si vyžiada veľmi mnoho času, bude možné zostaviť patričné prehľadné tabuľky o vývine starých mier tak, aby boli užitočné historikovi, etnografovi i ekonómovi. V príspevku M. Markuša *Ozdobné rohy na východnom Slovensku* (str. 12—44) a E. Petácha, *Parohové prachovnice v zbierkach Št. východoslovenského múzea v Košiciach* (str. 308—347) sa sledujú spôsoby použitia a ozdobovania týchto predmetov, používaných v prvom prípade pastiermi, v druhom prípade poľovnikmi, pričom sa zmieňujú aj o ich historickom vývine, časovom a miestnom výskyte. Pre vývin ľudových remesiel závislých od miestneho materiálu je dôležitý článok Št. Apáthyho, *Šindliarstvo v okolí Bardejova* (str. 65—93), v ktorom autor sleduje s pohľadom do dávnej minulosti výrobu šindľov v okolí Bardejova, kde tvoril tento druh zamestnania a výroby veľmi dôležitý zdroj výživy obyvateľstva vedľa poľnohospodárstva, ktoré nestačilo v lesnatom a pomerne málo úrodnom kraji pod hlavným pásmom Karpát kryť životné potreby husto osídleného obyvateľstva a nútilo ho k vysťahovalectvu. J. Pátková vo svojom príspevku *Vplyv továrenskej výroby na ľudový odev trnavského okolia* (str. 94—122) skúma tieto vplyvy so zreteľom na historické danosti najmä v oblasti rozvoja priemyselnej výroby už od vzniku prvých manufaktúr v tomto kraji. V. Nosáľová uverejňuje svoj referát na III. celoštátnej konferencii čs. etnografov v Libliciach na tému *Vplyv hospodárskych zmien na vývoj horehronského ľudového odevu v období kapitalizmu* (str. 124—48) a spomína v ňom niektoré skutočnosti z počiatkov osídlenia tejto oblasti, ktoré mali vplyv na zmeny a utváranie ľudového odevu obyvateľstva, no necháva nepovšimnuté kolonizačné počiatky, ktoré mali v súvislosti s pôvodom tohto obyvateľstva vplyv na jeho celkový ráz a povahu v tomto kraji. E. Čajánková, ktorá sa zaoberá sústavne výskumom cigánskeho etnického živlu na Slovensku, sleduje v článku *Život a kultúra rožkovianskych Cigánov* (str. 149—175, 285—308) monografickým spôsobom život Cigánov v Rožkovanoch pri Sabinove, pričom podáva krátky historický prehľad o ich výskyte v Európe, o ich migrovaní a potom o osídlení v našej republike od najstarších čias po súčasnosť. Ján Komorovský vo svojich *Poznámkach k ľudovej tradícii o kráľovi Matejovi* (str. 176—183) upozorňuje na dosť zanedbávanú tradíciu o uhorskom kráľovi Matejovi, bohato zastúpenú v ľudovej tradícii nielen na Slovensku, ale v celej strednej, ba i východnej Európe. Treba len vítať iniciatívu J. Komorovského, že sa podujal zozbierať túto tradíciu, roztratenú v rôznych publikáciách, spracovať ju na širšom podklade, pričom, pravda, nebude smieť obísť konfrontáciu tejto tradície s historickými skutočnosťami, z ktorých vyrástla. K. Chotek, ktorý pred 35 rokmi zakladal na Slovensku etnografický výskum na modernom vedeckom základe, v článku *Pletené stavby na Slovensku* (str. 237—284) sleduje s poučenosťou historika i zemepisca zaujímavý prejav ľudového staviteľstva, ktoré má veľmi staré korene a bolo ešte hojne rozšírené v druhej polovici XIX. stor. i u nás, najmä na časti sídelného územia dolnomoravsko-považsko-nitriansko-pohronského, kde sa ešte nachádza podnes. J. Koma v rozprave *Košikárstvo v Bardejove a na okolí* (str. 348—385) všíma si hospodárske a sociálne príčiny vzniku a rozvoja zaujímavého ľudového remesla košikárstva v okolí Bardejova, ktoré ešte donedávna, ale najmä pred prvou svetovou vojnou tvorilo dôležitý zdroj výživy obyvateľstva. Košikárske výrobky sa stali známe i v ďalekom zahraničí, najmä v severských štátoch. R. Žatko uverejňuje *Register Národopisného sborníka k ročníkom I—XI.*, (str. 410—420), ktoré podrobne zachycujú rozsah vykonanej práce našich národopiscov v období, keď sa tvorili základy samostatnej organizačnej i sústavnej vedecky tvorivej a výskumnej práce v slovenskom národopise.

Bk

HUDOBNOVEDNÉ SBORNÍKY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED. Ročník I. (1953), strán 197; roč. II. (1954), strán 189. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor dr. Zdeněk Nováček.

Hudobnovedné sborníky SAV sú orgánom Hudobnovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a uverejňujú okrem iného aj príspevky z dejín hudby na Slovensku. Prvý ročník Hudobnovedného sborníka na rok 1953 bol venovaný 110. výročiu narodenia zakladateľa slovenskej národnej hudby J. L. Bellu. Ak ešte donedávna podstatným prameňom pre poznanie života a diela J. L. Bellu bola monografická práca D. Orla z roku 1924, akademický nekrológ K. Hudca z roku 1937, hemžiaci sa nesprávnosťami a Bellov sborník Slovenských pohľadov, zredigovaný I. Ballom z roku 1928, znamenajú príspevky uverejnené v I. ročníku Hudobnovedného sborníka ďalší podstatný prínos k poznaniu života a diela J. L. Bellu i doby, v ktorej žil. Vedľa *Autobiografie J. L. Bellu*, uverejnenej na úvodnom mieste v slovenskom preklade R. Rybariča (str. 7—19), ale bez uvedenia, z akej príležitosti vznikol, je odtlačená Bellova práca *Myšlienky o vývine národnej hudby a slovenského spevu*, pôvodne uverejnená v Letopise Matice slovenskej X, zv. II., pozorne pripravená do tlače L. Burlasom a R. Rybaričom a sprevádzaná veľkým počtom vysvetľujúcich poznámok (str. 20—48). Významné je publikovanie Bellovej korešpondencie s Milošom Ruppeldtom, donedávna považovanej za stratenú (je vo svätojurskom mestskom archíve). Ide hlavne o vzájomnú korešpondenciu oboch hudobníkov z rokov pred Bellovým návratom na Slovensko, ktorá je dôležitá preto, že ukazuje na Bellovo úsilie po novej tvorbe po rokoch odlúčenia od Slovenska. Vydavateľ korešpondencie, ktorá je v pozostalosti M. Ruppeldta, dr. Zd. Nováček, sprevádza listy potrebnými vysvetlivkami (str. 83—131). Juraj Potúček podáva bibliografiu Bellových tlačených diel, ako aj bibliografiu literatúry o J. L. Bellovi (str. 132—151). Napokon L. Burlas zostavil ikonografiu J. L. Bellu, ktorá však nie je úplná.

V druhom ročníku Hudobnovedného sborníka publikujú Zd. Nováček a Fr. Furch ďalšiu skupinu listov, ktoré písal J. L. Bella zo Sibine svojej kremnickej žiačke A. Havašovej a jej manželovi. Tieto listy sú zaujímavé pre poznanie príčin skladateľovho odchodu do Sibine i pre jeho návrat na Slovensko (str. 53—63). Pravda, publikovaním spomínaných dvoch skupín listov vedľa staršej publikácie Bellových listov napísaných synovi a vydaných Zd. Bokesovou roku 1944 v publikácii *Návrat J. L. Bellu na Slovensko* nie sú vyčerpané všetky zdroje listových pamiatok vzťahujúcich sa na J. L. Bellu. P. Polák sa pokúsil v dlhšej štúdii *Orchestrálne združenie Slovenská filharmónia za prvej republiky* (str. 64—81) na základe archívneho materiálu opísať činnosť tohto hudobného telesa. Autor štúdie sa však uspokojil len s kusým materiálom, nepoužil napr. materiál z archívu Krajinského úradu, ani materiál časopisecký, takže jeho vývody, nepodložené celkovým vývinom slovenských kultúrnych pomerov v rokoch 1918—1938, trpia neúplnosťou, hoci autor mohol veľmi presvedčivo ukázať, aký nepriaznivý bol vzťah buržoáznej spoločnosti za prvej republiky, najmä v mnohonárodnostnej Bratislave, k hudobnému umeniu a aký odraz mala jednako činnosť Slovenskej filharmónie v kultúrnom živote Slovenska. Autor by mal tejto problematike venovať i naďalej pozornosť a rozšíriť svoj vedecký záujem aj o ostatné zložky hudobného života Bratislavy a Slovenska medzi dvoma svetovými vojnami.

Bk

DIVADELNÝ SBORNÍK, ROČNÍK I. Vydáva Vydavateľstvo SAV. Hlavný redaktor dr. R. Mrlian, Bratislava 1953. Strán 287.

SLOVENSKÉ DIVADLO, ROČNÍK II, Č. 1—2. Vydáva Vydavateľstvo SAV. Hlavný redaktor dr. R. Mrlian, Bratislava 1954. Strán 334.

Je veľmi pozoruhodnou skutočnosťou, že vedľa nesporne prudkého rozvoja slovenského divadelníctva po roku 1945 venuje sa náležitá pozornosť i minulosti slovenského divadelníctva, ktoré hralo v národnom prebudení a národne uvedomovacom procese Slovákov význačnú úlohu. Slovenskí divadelníci sa vracajú nielen k dielam starších autorov, ktoré buržoázna spoločnosť v uplynulých sto rokoch zaznávala alebo nedocenila, ale i k tým, ktoré pre svoju pokrokovosť a realistické zobrazenie spoločenskej problematiky pomáhali riešiť otázky nastoľované v tom-

ktorom období národného života. V súvislosti s tým sa začína rozvíjať i slovenská divadelná veda, zaoberajúca sa tak súčasným divadlom, ako aj jeho minulosťou, oživujúc a hodnotiac nejeden jeho pokrokový prvok. V rámci Ústavu slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied sa zriadilo divadelnovedné oddelenie a divadelná komisia, ktoré úzko spolupracujú so všetkými teoretickými a praktickými divadelnými pracovníkmi na riešení problémov slovenského divadelníctva. Divadelnovedné oddelenie Ústavu slovenskej literatúry vydáva aj časopis, v ktorom sa okrem príspevkov zaoberajúcich sa súčasnými problémami uverejňujú aj príspevky, ktorých autori si všímajú minulosť slovenského divadla a divadelníctva. Prvý ročník časopisu venovaného slovenskému divadelníctvu vyšiel pod názvom *Divadelnovedný sborník* pod hlavnou redakciou dr. R. Mrliana, ktorý sa vo svojom príspevku *Za tvorivý nástup k inscenácii domácej klasiky* (str. 31—64) zaoberá po stránke divadelnoteoretickej inscenáciami diel našich klasikov, najmä Palárika, Gregora Tajovského, J. Hollého, Chalupku a pripomína, že bude treba siahnuť i k hrám ďalších autorov a inscenovať ich tak, aby sa diváci s nimi zoznámili, aby tak vnikli po každej stránke do života ľudí a spoločnosti tej doby, v ktorej tieto hry vznikli. To bude možné, ak dôjde k častejšej dramatizácii aj prozaických diel našich klasikov. Z. Rampák v príspevku *K problematike slovenských divadelných dejín* (str. 91—111) sa dotýka hlavných zásad chystaného *Náčrtu dejín slovenského divadla*, ako aj rôznych ťažkostí ideového a metodologického rázu, ktoré vyplývajú čiastočne z toho, že nemáme ešte podrobne spracované slovenské dejiny.

V II. ročníku *Divadelného sborníka*, prezvanom na *Slovenské divadlo* (redakcia neupozorňuje na túto zmenu v súvislosti s označením ročníka) a vydávanom dva razy ročne, upúta historikovu pozornosť predovšetkým obsiahly príspevok M. Cesnakovej-Michalcovej *Dramatické dielo Pavla Kyrmezera*. Autorka sa pokúsila zozbierať všetky prístupné dáta o Kyrmezerovi, zaradiť ho do doby, v ktorej žil a vytváral svoje divadelné hry, ktoré ako uvádza, na svoju dobu vynikali po nejednej stránke novosťou a priebojnosťou. Podáva rozbory známych Kyrmezerových diel, ktorý žil v XVI. stor. hlavne na Morave, kam odišiel zo Slovenska, kde sa narodil pravdepodobne v B. Štiavnici. Podľa autorky štúdie Kyrmezerove hry zaujímajú význačné miesto v dramatickej literatúre XVI. stor., lebo zobrazujú pravdivo súčasný život s jeho protikladmi a spoločenskými konfliktmi a niektoré z nich vynikajú aj umeleckým majstrovstvom, najmä veršovou technikou, ako aj bohatstvom jazyka. Kyrmezer čerpá aj z ľudového jazyka, čo je ďalšou prednosťou jeho diel, ktoré sa nemohli uplatniť v XVII. a XVIII. stor., keď divadelný život u nás ovládala reakčná jezuitská dramatická tvorba. Z. Rampák sa zaoberá v článku *Nad dramatickými básňami Jonáša Záborského* (str. 160—174) v súvislosti s vydaním ich dvojzväzkového výberu niektorými vážnymi nedostatkami Záborského hier s historickou látkou, no nevšíma si, podobne ako ani ich najnovší vydavateľ, skutočnosť, že tieto hry písal význačný slovenský dejepisec, ktorého dejepisná tvorba zostáva stále nepovšimnutá, hoci by bolo veľmi vďačné sa ňou zaoberať práve v súvislosti s historickými hrami Záborského, ktorý práve v nich sa vyporiadal s problémami historickými, a to často veľmi ostro a prenikavo kriticky, niekedy i s básnickou posvätenosťou. Pri tejto príležitosti treba upozorniť na obšírna úvahu R. Mrliana, vydavateľa Záborského dramatických prác s historickými námetmi, ktorá síce prináša mnoho nových faktov osvetľujúcich Záborského dielo, no jednako bolo by treba Záborského hry podrobiť rozboru aj zo širšieho hľadiska historického, čo by nás priviedlo napokon i k zaznávanému dielu Záborského historika, všímajúceho si a spracúvajúceho uhorské a slovenské dejiny. Osobitne treba oceniť, že na konci II. ročníka Slovenského divadla (Divadelnovedného sborníka) sa publikuje obšírna bibliografia o otázkach divadla za rok 1952, ktorej zostavovateľ však mohol venovať viac pozornosti odhaľovaniu autorských značiek, ďalej je tu uverejnený zoznam premiér slovenských divadiel s uvedením všetkých premiér od roku 1945 až do konca sezóny 1952/53, vždy s názvom hry, menom jej autora, režiséra a s dátumom premiéry. Tak bibliografia, ako aj zoznam premiér budú veľmi vítané pre tých, ktorí sa budú v budúcnosti zaoberať dejinami slovenského divadla. Pravda, pri zozname premiér ide len o stále divadlá a bolo by treba v budúcnosti sa usilovať zachytiť aj repertoár všetkých divadiel.

Bk